

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta
Katedra obchodního práva

Téma diplomové práce:

Druhy a náležitosti směnek

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Marie Zahradníčková, CSc.

Jakub Tatoušek
Rubešova 2
120 00 Praha 2

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Jakub- Tartarič

Obsah

Úvod	1
Kapitola I. Historický vývoj směnky a její právní úpravy se zaměřením na její unifikaci	4
Kapitola II. Cenné papíry a směnka	14
Kapitola III. Druhy směnek	21
Kapitola IV. Náležitosti směnky	23
Podstatné náležitosti	24
• Slovo „směnka“	25
• Směnečné prohlášení	26
• Označení směnečníka	30
• Údaj splatnosti	33
• Údaj platebního místa	36
• Označení remitenta	39
• Údaj času a místa vystavení.....	40
• Podpis výstavce	41
Nepodstatné náležitosti.....	42
• Akceptační prohlášení.....	43
• Rubopis.....	46
• Směnečné rukojemství.....	49
• Protestační doložka.....	51
Závěr	54
Seznam použité literatury	56

Úvod

Obsahem této diplomové práce jsou směnky a jejich úprava v platném právu České republiky. Vzhledem k tomu, že tato oblast je značně obsáhlá a její komplexní a celistvé zpracování by jistě několikanásobně přesáhlo rozsah vhodný pro diplomovou práci, budu se dále v této práci zabývat pouze tou nejzákladnější problematikou, a to zejména podstatnými i nepodstatnými náležitostmi směnky. Tyto otázky jsou ve směnečném právu, vzhledem k jeho maximálně kogentní a formální povaze, zásadní zejména proto, že ukazují co vlastně směnkou je, jaké náležitosti musí listina mít, aby se platnou směnkou stala. Není to ovšem důvod jediný. V daleko větší míře, než u ostatních závazkových vztahů, zde při jejich vzniku záleží na přesném dodržení zákonných požadavků, neboť směnečné právo bylo a je ovládáno zásadou tzv. směnečné přísnosti (*rigor cambialis*). V tomto smyslu se jedná o přísnost materiální. Mnohdy tak například nemusí být relevantní ani skutečná vůle účastníků, neboť zákon sám často se specifickým zápisem spojuje specifické následky, bez ohledu na to, co účastník úkonem skutečně zamýšlel, či dokonce bez ohledu na jeho případný omyl právní i skutkový. Při takto přísné zákonné úpravě je nezbytně nutné věnovat směnečným náležitostem a související problematice zvýšenou pozornost, a tak nemyslím, že by takto úžeji vymezený předmět této práce mohl být považován za zbytečně teoretický, či banální.

Kromě těchto otázek, které budu podrobně rozebírat ve třetí a čtvrté kapitole, bude první kapitola věnována historickému vývoji směnky a zároveň vývoji její právní regulace a druhá kapitola pak bude zaměřena obecně na povahu směnky a její postavení vedle ostatních druhů cenných papírů, které jsou našim platným právem upraveny.

Stranou tedy zcela nechávám rozsáhlou oblast směnečného práva zahrnující například otázky protestace, notifikace, či promlčení, stejně jako vzdáleněji související oblasti, které ovšem pro praxi mohou být zásadní, jako například procesní aspekty směnečného práva (vyjadřující tzv. formální směnečnou přísnost), či mezinárodní právo směnečné, jakkoli v dalším textu budou zmínky o nich nevyhnutelné.

Jsem si vědom toho, že takto specifitěji vymezené téma mé práce směnečně právní problematiku spíše uvádí, než aby se blížilo jejímu většinovému pokrytí. To snad ovšem ani není v možnostech formy jakou je diplomová práce, pokud má být přiměřeně kvalitní.

Ačkoli tedy téma mé práce je zaměřeno spíše na shrnutí a srovnání teoretických úvah ohledně základních směnečně právních institutů, nemohu na úvod alespoň stručně neuvést historický vývoj, ze kterého nutně vycházejí, a který je pro toto právní odvětví daleko víc určující, než pro jiná odvětví soukromého práva. Stabilita a v našich současných podmínkách nevídaná neměnnost směnečného práva zakládá se primárně totiž spíše na stabilitě forem, které se autonomně vyvinuly a osvědčily v průběhu staletí v obchodních vztazích, než, na bezesporu vysoké, kvalitě současného zákonného textu, který však právě tento vývoj v zásadě pouze reflektuje. Tak jedna ze zvláštností tohoto právního odvětví leží právě v okolnostech a podmínkách, za kterých vznikala formulace jeho právních norem. Na rozdíl od většiny ostatních zásadních kodifikací soukromého práva, které svou systematiku i jednotlivé instituty utvářely zcela nově, jen vzdáleně inspirované římským právem, směnečné právo vždy vycházelo z praxe, vykonávaných zvyklostí, dá se říci z právních obyčejů. Hlavním cílem normativních úprav v této oblasti koneckonců většinou bývalo tyto zvyklosti pro větší území sjednotit, spíše než právními normami nové utvářet.

Z těchto důvodů cítím, že historie směnečného práva má i pro současný právní stav daleko větší význam, než je tomu u jiných právních disciplín, a proto první kapitolu zaměřím právě tímto směrem.

Kapitola I.

Historický vývoj směny a její právní úpravy se zaměřením na její unifikaci

Nutnost úvěrování je přirozeným ekonomickým důsledkem sebeméně rozvinuté obchodně politické situace a listiny, které různým způsobem dokládají dluh jednoho účastníka obchodu vůči druhému se proto vyskytují od počátků civilizace. Dlužní úpisy a další smlouvy s obdobným účelem tak měly dlouho tradici již před vznikem směny, který byl podmíněn ekonomickou situací pokročilejší úrovně, a jehož důvody již byly kvalitativně odlišné.

Ve 12. století, kdy Evropa začala objevovat, díky křižáckým výpravám, exotické kraje východu, začal se přirozeně, v mírových mezidobích, vyvíjet i obchod mezi těmito dvěma světy. Z této situace nejvíce těžila svobodná severoitalská města, která v této době procházela dynamickým ekonomickým vývojem (a v důsledku toho i ostatních oblastí společenského a politického života), pročež potřeba obchodní praxe na snadný a volný pohyb kapitálu zde byla veliká.

Vedle zjevně základní úvěrové funkce, kterou se ovšem směna (cambium) nemusí od prostého dlužního úpisu zásadně lišit, byly jedním z klíčových důvodů jejího vzniku obtíže plateb hotovými penězi na větší, mezikontinentální, vzdálenosti, představované například i obecně nízkou bezpečností středověkých cest. Tyto problémy směna, zprvu v podobě směny vlastní, úspěšně překonávala, neboť namísto obtížněji transportovatelných drahých kovů, mohla zprostředkovávat pohyb plateb daleko snadněji. Dělo se tak prostřednictvím specializovaných osob - kampsorů (bancherii campsorés), kteří, proti složení hotovosti, vystavili obchodníkovi písemnou listinu, obsahující abstraktní příslib tuto sumu vyplatit v daném vzdáleném místě,

zpravidla prostřednictvím třetí osoby, kterou byl tam působící kampsorův obchodní partner¹.

S vývojem složitosti obchodních vztahů se velice brzy ustálila možnost, aby remitent, tedy ze směnky oprávněný, mohl své právo, přikázat vystavovateli, aby mu tento (resp. určená třetí osoba) vyplatil směnečnou sumu, poukázat na další, na směnečné listině určenou, osobu - svého věřitele. Tento příkaz (ordre) tak stojí v základu faktické převoditelnosti směnky, jako cenného papíru na řad. Na druhou stranu, institut indosamentu, jak ho známe dnes, tedy jako převodního nástroje s odpovědností indosanta, se ustálil až o bezmála 500 let později, v 17. století.

Ačkoli tedy již v této fázi figurovala v celém procesu od vystavovatele i remitenta odlišná, třetí, osoba, směnka si stále udržovala podobu platebního příslibu, tedy podobu směnky vlastní. Forma směnky cizí, tedy příkazu k jejímu proplacení třetí osobou, se vyvinula později ze zvláštního dopisu, kterým kampsor (výstavce směnky), v zájmu větší jistoty, nařizoval svému obchodnímu partnerovi, aby směnku předloženou mu oprávněným držitelem, vyplatil. Tento původně pouze průvodní dopis (litterae tractae - vydaná/tažená listina = „trata“) na sebe však postupem doby nabaloval další informace a zpřesnění směnečných povinností a jeho důležitost tak samotnou směnečnou listinu začala překonávat, až bylo od jejího vydávání upouštěno. O skutečném vzniku směnky cizí pak lze hovořit od okamžiku, kdy začaly být uznávány žaloby remitenta za neproplacení směnky i proti výstavci, tedy když byla uznána jeho odpovědnost za proplacení, resp. přijetí, neboť velice záhy se přirozeně

¹ Není bez zajímavosti, že na obdobném principu v islámském světě již staletí funguje, a v současnosti bujně rozvíjí, systém tzv. havalý - viz např. http://www.rozhlas.cz/izurnal/podkuzi/_zprava/193804

ustálil i institut akceptu, kterým adresát traty na směnce stvrzuje svůj závazek směnečnou sumu zaplatit.²

Jak jsem již stihl naznačit v úvodní kapitole, nemělo římské právo na vznik a vývoj směnky, na rozdíl od ostatních právních institutů vyvíjejících se v této době, prakticky vliv. Zřejmým důvodem je fakt, že římské právo neznalo jakoukoli dobu cenných papírů, tedy listin, do nichž jsou vtělena práva. V době, kdy se směnka začala vytvářet, tak, přes časovou i místní shodu s obecným procesem recepce římského práva, nebylo v této oblasti, jejíž vznik si praxe vynutila, na co navazovat. Římské právo naopak utvořilo základ pro abstraktnější pojetí smluv, jejichž listinná podoba není pro existenci závazkového vztahu nezbytná. Jde zjevně o zcela jinou koncepci, která vedla ke vzniku smluvních teorií, snažících se směnky smlouvám přiblížit, ale která v dalším vývoji neměla na jejich podobu významný vliv. Naopak, směnka stála u zrodu současného pojetí cenných papírů, které, podle inkorporačních teorií, představují v listině zhmotnělé právo, které s tímto hmotným substrátem sdílí svůj osud³.

Již od počátku směnka v určitých ohledech nahrazovala funkce peněz. Její vznik byl vlastně zapříčiněn právě některými nedostatky peněz, majících v tehdejší době převážně formu mincí. Nevýhody této formy jsou, zejména při obchodech většího rozsahu, zjevné. Krom doslova obtížné manipulace a bezpečnostních rizik spojených s jejich transportem, mají plnohodnotné peníze (tedy mince ražené z drahých kovů) významná makroekonomická omezení. Jejich množství je vždy limitováno mimoekonomickými faktory (možností a schopností emitenta-panovníka těžít potřebné množství drahého kovu), což přirozeně limituje rozvoj trhu a celkový růst ekonomiky.

² KOVAŘÍK, Z.: Směnka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha 1994, str. 1-3

³ PŘIBYL, Z.: Směnečné právo, Praha 1994, str. 8

I tato omezení byla překonána právě prostřednictvím směnky a troufám si říci, že právě to je jejím nejzásadnějším historickým přínosem. Protože směnka (ostatně jako každý cenný papír) představuje ztělesněnou hodnotu, stačilo k tomu, aby přestala být pouhým úvěrovým a transportním nástrojem a stala se oběživem nahrazujícím (a symbolizujícím) peníze velmi málo. Krom možnosti snadného převodu z ní plynoucích práv, která se, jak jsem uvedl výše, vyvinula velice promptně, závisí obecně ochota účastníků obchodů přijímat peníze na jejich důvěryhodnosti. U drahých kovů plyne jejich důvěryhodnost (přesněji důvěra účastníků v to, že hodnotu mají) primárně z důvodů hlubinně psychologických, jinak každopádně právě z jejich imanentního nedostatku, u peněz odvozených pak především z důvěryhodnosti jejich emitenta. Jak se podnikání kampsorů úspěšně rozvíjelo a stávalo se z něj podnikání bankovní, rostla s kapitálem v jejich správě i jejich kredibilita a směnky vydávané bankami začaly být ochotně přijímány k hrazení závazků i místo platných zlatých peněz, právě vzhledem k tomu, že byly spolehlivě vždy za zlato směnitelné. Vývoj pak byl završen tím, že stát uznal takto obíhající směnky některých bank za měnu, jednak právně a jednak fakticky tím, že je začal přijímat k úhradě daňových povinností⁴. Tak stála směnka u vzniku papírových peněz - bankovek, případně, pokud emitentem byl stát - státovek. Existence a oběh státovek však v sobě skrývá jistá rizika, protože, ač i dnes je emitentem papírových peněz stát, děje se tak prostřednictvím na něm nezávislé, cedulové, banky. Jejich směnečná podoba, spolu s jejich směnitelností za zlato, je již v současnosti každopádně potlačena.

Ingerence státu do směnečněprávní oblasti se samozřejmě neomezila jen na tyto měnové otázky, a ač zůstávala dlouhou dobu právně neregulovanou, nemohla se jí právní úprava zcela vyhnout. Dělo se tak nejprve zpravidla prostřednictvím tržních

⁴ BAKEŠ M. a kol.: Finanční právo. 3. aktualizované vydání, Praha, C.H.Beck, 2003, str.435

statutů, jejichž působnost nepřesahovala hranice městského státu, ale které na druhou stranu ovlivňovaly úpravy v ostatních blízkých městech, jak z důvodů praktických tak shodné místní ideologie (např. často byly ze směnečné způsobilosti vylučovány ženy, nebo i příslušníci celého stavu - vojenského, kněžského⁵). V oblastech s nejrozvinutějším obchodem již od 14. stol. ovšem vznikaly speciální směnečné řády, které již na větším území sjednocovaly a na pevný základ stavěly obyčeje, které se v dané oblasti vyvinuly.

Vzhledem k mezinárodní, až mezikontinentální, povaze obchodů spojených se směnkami, bylo za čas přirozeně nezbytné sjednocovat právní úpravu (nebo alespoň zvyklosti) ve stále větších oblastech. Tento trend se koneckonců projevuje v celé historii směnečněprávní regulace až do současnosti. První úpravou tohoto druhu je francouzská Ordonance de Commerce (tzv. Code Savary) z roku 1673, která, jak je již z názvu zřejmé, upravovala směny spolu s ostatními otázkami obchodních vztahů. Na našem území se tak stalo obdobným patentem, za Marie Terezie, roku 1763, kterým byly zároveň založeny první obchodní soudy. Jakkoli tyto první předpisy do značné míry pouze sjednocovaly zvykové právo dodržované v jednotlivých zemích, položily základ pro systematičtější úpravy vznikající v 19. stol. V jeho průběhu se ustálily tři oblasti směnečného práva, podle nejzásadnějších národních kodifikací. Oblast francouzská (spolu se Španělským a Nizozemím) pod vlivem napoleonského Code de Commerce z roku 1807, oblast anglosaská, která se diferencovala po přijetí Bills of Exchange Act roku 1882, a územně nejrozsáhlejší oblast, obsahující krom střední Evropy i Skandinávií, carské Rusko, a nakonec i Japonsko, jejíž směnečné právo bylo výrazně ovlivněno Lipskou konferencí z roku 1847. Tato konference, která byla první v řadě dalších unifikačních pokusů, byla, na rozdíl od nich, ještě poměrně úspěšná

⁵ PŘIBYL, Z.: Směnečné právo, Praha 1994, str. 10

a pro naši oblast zásadní. Směňečný řád, který byl na ní formulován a na našem území zaveden patentem č. 51/1850 ř.z., byl sice mnohokrát novelizován (zásadně již roku 1858, podle změn přijatých na konferenci o obchodním právu v Norimberku), ale platil až do sklonku první republiky (alespoň v českých zemích - na Slovensku a Podkarpatské Rusi platil recipovaný uherský směňečný zákon z r. 1876).

Další významnější krok (vedle unifikačních pokusů v Antverpách a Bruselu na konci 19.stol) v unifikačním procesu představuje Haagská mezinárodní konference, konaná před první světovou válkou. Jejím výsledkem bylo přijetí Jednotného směňečného řádu (Reglement uniforme sur la lettre de change et le billet à ordre), tedy textu, který měl být vzorem pro jednotlivé národní úpravy zejména francouzské a středoevropské oblasti. Jeho úspěch však byl jen omezený, neboť sblížení těchto dvou právních oblastí zabránil vzápětí vypuknuvší válečný konflikt, nehledě na to, že většina účastníků k textu beztak přijala četné výhrady, umožňující jim dílčí oblasti upravit ve svém národním právu odchylně. Po první světové válce unifikační tendence pokračují v nově ustavené Společnosti národů a po dvou desetiletích vyústují v další konferenci na toto téma, konanou tentokrát v Ženevě. Ta již zásadní úspěch zaznamenala, byť spíše faktickou, než mezinárodněprávní cestou, neboť, přestože její výsledky nebyly ratifikovány ani většinou účastníků, ustálila se nakonec pod jejím vlivem relativně jednotná oblast směňečného práva, zahrnující, krom států anglo-americké oblasti (ve které se tato právní materie mimochodem harmonizovala bez úsilí o její unifikaci prostřednictvím mezinárodního práva, tedy cestou, dle mého názoru, přirozenější), prakticky zbytek světa. Výsledkem této ženevské konference bylo především přijetí Úmluvy o jednotném směňečném zákonu (vedle dvou dalších méně zásadních Úmluv týkajících se kolizního práva a směňečných poplatků), jejíž přílohou byl vzorový

zákon, který měl být účastníky inkorporován⁶. Ač se tak nestalo v míře, jaká byla plánována, přesto měl a má tento vzorový zákon pro národní úpravy zásadní význam. A je pro tuto obchodněprávní oblast, z hlediska její historie, příznačné, že relativní jednotnost právních úprav většiny států světa nevyplývá přímo z jejich mezinárodně smluvních závazků, ale vznikla spíše díky potřebám mezinárodního obchodu. Síla mezinárodního práva, která je z jeho povahy do značné míry pouze politická, se tak zde projevuje jako zřetelně slabší oproti síle trhu a praxe i v případě, že jejich cíle jsou totožné.

Přibližně od poloviny 20. století tak vedle sebe v celosvětovém měřítku existují dva systémy směnečného práva (a šekového - příbuznost obou druhů cenných papírů, se přirozeně odráží i ve vývoji jejich reglementace, pročez musím dodat, že vzápětí po této konferenci konala se konference o sjednocení šekového práva, a to v obdobném složení delegátů a s obdobným výsledkem), a přestože snahy i o jejich sblížení dále pokračují (na půdě UNCITRAL, nebo dle doporučení valného shromáždění OSN z roku 1988), netroufám si tvrdit, že by v dohledné době mohly přinést zásadní úspěch, a že by se směnečné právo mohlo sjednotit celosvětově. Krom toho, že k tomuto kroku není na straně národních států mnoho politické vůle, zdá se, že ani praxe mezinárodního obchodu nevyžaduje naprostou unifikaci tak naléhavě a problémy, které z rozdílností těchto pouhých dvou oblastí vyplývají, jsou v praktické rovině řešeny podle ustálených zvyklostí⁷.

⁶ Krom protestace (jejíž forma se tak dodnes i v oblasti ženevského práva často liší) obsahuje komplexní úpravu směňky cizí a z ní odlišuje ve čtyřech člancích i směňku vlastní.

⁷ KOVAŘÍK, Z.: Směňka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha 1994, str. 4-7; KOPÁČ, L.: Směňky a směnečné právo (Směnečný zákon s komentářem a úvodem do směnečného práva), Prospektrum 1992, str. 5

Poté co jsem stručně nastínil obecný, mezinárodní vývoj směňného práva, rád bych nyní stejně stručně přiblížil vývoj právní úpravy na území České republiky, neboť ačkoli již padesát let je stěžejní zákonná norma, které se budu podrobně věnovat v dalších kapitolách, prakticky beze změny, cesta k ní nebyla zcela přímočará a nekopírovala přesně vývoj na poli mezinárodního práva, tak jak je uveden výše. Naopak, historické události, přinášející, zejména v posledním století, na naše území časté politické změny, ovlivnily i vývoj právní oblasti natolik specifické. Vzhledem k tomu, že jedním z jejích specifíků, oproti ostatním právním odvětvím, je právě její imanentní apolitičnost (nebo přinejmenším nepropojenost s měňícími se politickými ideologiemi), stalo se tak často způsobem poněkud paradoxním a nečekaným. Téměř symbolickým důkazem tohoto tvrzení je pak skutečnost, že zákon směňný a šekový, v současnosti jeden z našich právně nejdokonalejších předpisů, vznikl a byl do našeho právního řádu uveden v době obecně největšího právního nihilismu, a dokonce nebyl ani od té doby nijak zásadně novelizován.

Klíčové momenty vývoje této právní oblasti na našem území až po první světovou válku jsem již uvedl výše⁸. Haagská konference, která se konala v její předvečer, neměla ani na naše právo okamžitý přímý vliv, neboť se vznikem Československé republiky byl recepční normou převzat i Směňný řád z poloviny 19. století (ovlivněný konferencí Lipskou) a pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi norma uherská z roku 1876. Tento právní dualismus, příznačný obecně pro právní stav první republiky, byl ovšem právě v oblasti směňného práva překonán. Stalo se tak po dlouholeté legislativní práci zákonem 1/1928 Sb., který vycházel z rakousko – německé (tedy i naší) směňné tradice a byl i zřetelně ovlivněn výsledky předválečné Haagské konference. Nedlouho po jeho přijetí, konala se ovšem konference v Ženevě,

⁸ Podrobněji o tom viz URFUS, V.: Zdomácňení směňného práva v českých zemích, ČSAV 1959

kteřá posunula požadavky na jednotnost národních úprav, paradoxně i na základě práce našich delegátů, opět o něco dál, což učinilo čerstvý, byť kvalitní, směnečný zákon relativně zastaralým. Přesto a právě proto nebyly výsledky ženevské konference z naší strany ratifikovány (a nestalo se tak mimochodem dodnes) a Československo tak zůstalo mimo oblast ženevských konvencí až do období protektorátu. Je tak dalším historickým paradoxem, že do našeho právního řádu byly výsledky ženevské konference, na které se Československá republika výrazně podílela, inkorporovány až v období ztráty její suverenity, navíc prostřednictvím práva německého. Stalo se tak vládním nařízením č. 111/1941 Sb., které odkazovalo na říšskou úpravu, včetně specialit vyplývajících z možných výhrad k textu ženevského Jednotného směnečného zákona, nebo otázek jím vůbec neupravených, jako je například podoba protestu (tak se na čas v naší úpravě netradičně objevila možnost poštovního protestu, a protestace přímo na směnečné listině). Na území Slovenska, toho času Slovenského štátu, se inkorporace ženevského práva uskutečnila vlastním „zmenečným zákonem“ č. 255/1941 Sl.z.

Po zániku třetí říše a protektorátu tak na obnoveném československém území platilo ještě více směnečných úprav, než v období pouhého dualismu první republiky. Vedle německé úpravy, recipované zmíněným vládním nařízením (které podle prezidentského dekretu o obnovení právního pořádku zůstávalo účinným, neboť se obsahově nepříčilo ústavě), a relativně nového slovenského zmenečného zákona, to byl také, zatím nezrušený, meziválečný zákon z roku 1928. Ač se již v tomto mezidobí praxe přikláníla ke znění ženevských úmluv, definitivně byla naše příslušnost k této oblasti potvrzena až zákonem 191/1950, který ze znění Jednotného směnečného zákona vychází, a kterým byly zrušeny všechny tři, do té doby platné, směnečné

předpisy⁹. Krom zevrubné úpravy směnek, tento zákon ve svém druhém článku obsahuje též úpravu šeku (rovněž jako u směnky ruší všechny předcházející předpisy šeku se týkající, jejichž historie je obdobná jako u směnečných předpisů). Teoreticky se sice nejedná o úplně legislativně nejčistší řešení, neboť, přes všechny podobnosti, jsou šek a směnka považovány (alespoň v ženevské oblasti) za dva rozdílné druhy cenných papírů, avšak prakticky kombinace těchto dvou úprav v jednom zákoně těžko může něco komplikovat, spíše naopak. Zákon směnečný a šekový byl ústavním zákonem 4/1992 Sb. recipován do právního řádu České republiky. Je v platnosti tedy již více jak půlstoletí a vzhledem k tomu, že nebyl dosud změněn, a k jeho revizi není ani v současnosti důvodu, zdá se, že doba jeho vzniku (1950) překvapivě nikterak neovlivnila jeho kvality, a že jako jeden z mála právních předpisů přetrvává v zásadě se měnících podmínkách beze změn. Tím dostávám se pomalu k tématu další kapitoly, kterým bude povaha směnky a její vztah k ostatním druhům cenných papírů a na úrovni práva pak zejména poměr zákona o cenných papírech a zákona směnečného a šekového.

⁹ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 7-11

Kapitola II.

Cenné papíry a směňka

Důvody vzniku a vývoj pojmu cenného papíru úzce souvisí s vývojem směňky tak, jak jsem ho nastínil v předchozí kapitole. Vzhledem k tomu, že historie není předmětem této práce, snad postačí, uvedu-li jen, že vedle směňky (jež se zformovala nejdříve) vedly od středověku různé důvody k ustálení dalších forem listin, se kterými byla spojena rozličná práva, závazková, ale i věcná. Pojem cenného papíru pak vznikl v moderní době zobecněním hlavních znaků těchto, obsahově značně různorodých, listin, zejména z důvodu jejich diferenciacie od smluv, jejichž povaha je odlišná. Touto hlavní odlišností je různá důležitost právně relevantní listiny. Zatímco ve smluvním pojetí má listina toliko povahu jednoho z důkazů o existenci závazkového vztahu¹⁰ (resp. vzájemných subjektivních práv), který ovšem existuje nezávisle na ní, listina, která je cenným papírem, je s takovým subjektivním právem spojena natolik, že jakákoli jeho realizace (uplatnění, převod, změna) závisí na existenci této listiny a vlastnickému právu k ní. Jinak řečeno, cenný papír nemá na rozdíl od (písemných) smluv pouze funkci průkazní (tedy důkazu o nároku majitele cenného papíru vůči výstavci), ale i prakticky důležitější funkci legitimační, neboť bez předložení této listiny nevzejde dlužníkovi povinnost dotčený závazek plnit¹¹.

Z toho mimo jiné plyne, že k cennému papíru se váží dva druhy práv. Za první subjektivní právo, které je obsahem cenného papíru (které má zpravidla obligační povahu, nicméně některé druhy CP jsou i věcněprávní) a věcné právo k listině, tedy

¹⁰ Nanejvýš může být existence listiny podmínkou vzniku závazkového vztahu (pokud na základě zákona nebo právního úkonu je v určitém případě nutností písemná forma). Z tohoto hlediska lze rozlišovat listiny, které mají konstitutivní nebo pouze deklaratorní charakter.

¹¹ DĚDIČ, J a kol.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000, str. 39

hmotnému substrátu. Z charakteru cenných papírů vyplývá, že obě tato práva náleží vždy témuž subjektu, a že právo z cenného papíru sdílí právní osud listiny, do níž je vtěleno (přirozeně s ochranou pro případ zničení či ztráty, v podobě úpravy umoření cenných papírů, příp. prostřednictvím slibu odškodnění). Lze proto říci, že cenný papír představuje zhmotnělé (do listiny inkorporované) subjektivní právo¹².

Vzhledem k tomu, že takto charakterizovaný cenný papír je pojem značně obecný, zahrnující množství různých druhů a forem, lze jednotlivé cenné papíry od sebe odlišit podle zavedených klasifikačních kritérií. S ohledem na teoretickou klasifikaci směnky, patří mezi nejdůležitější následující hlediska třídění.

Podle charakteru práva v něm obsaženého, se rozlišují cenné papíry obligační (jejich obsahem je závazek znějící na plnění věcné (buď zboží, nebo i jiný cenný papír), nebo peněžité), věcněprávní (ztělesňující vlastnické, zástavní, příp. spoluvlastnické právo) a korporační (podílnické), které představují podíl na podnikání (na řízení podniku a jeho výnosech) a do jisté míry kombinují oba předchozí typy¹³. Právo ze směnky má vždy charakter závazku vyplatit určitou peněžitou sumu (pokud by plnění mělo povahu nepeněžitou, o směnku by se jednat nemohlo, taková listina by ovšem mohla být považována, vzhledem k § 41a odst. 1 občanského zákoníku (konverze právních úkonů), za poukázku podle § 535 OZ), pročež se jedná o cenný papír obligační výplatní.

Dalším kritériem je podoba nosiče. V listinné podobě (tedy jako písemný projev vůle emitenta) lze zásadně vydat všechny druhy cenných papírů, u některých, v zákoně vypočtených, je ovšem umožněno, aby měly pouze zaknihovanou podobu (zápisu v zákonné evidenci). Kombinací obou podob pak je listinný imobilizovaný cenný papír, který je již emitentem dán do hromadné úschovy, ale zároveň je veden v zaknihované podobě,

¹² DĚDIČ, J. a kol.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000, str. 35, nebo také PŘIBYL, Z.: Směnečné právo, Praha 1994, str. 18

¹³ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 46

dokud jeho majitel nepožádá emitenta o jeho vydání¹⁴. Směnky mohou mít každopádně pouze podobu listiny.

Prakticky pouze u listinných cenných papírů má smysl rozlišovat je podle jejich formy, tedy zda znějí na jméno konkrétní osoby (rektapapíry), na její řad (ordrepapíry), nebo na doručitele (au porteur)¹⁵. Rozdíl spočívá v rozdílném způsobu převodu a v tom, zda je z cenného papíru zřejmé, kdo je jeho majitelem. Pouze cenné papíry na doručitele nemusí mít ve svém textu uvedeno kdo je jejich prvním majitelem a postačí, že jsou označeny slovy „na majitele“, „doručiteli“ apod. (ani tato podmínka není vyžadována u šeků, které proto jsou považovány za cenný papír na doručitele ze zákona). Takové cenné papíry lze převádět prostou tradicí a dlužník z nich se zproští svého závazku plněním tomu, kdo papír předloží, aniž by musel zkoumat jeho vlastnické právo (pokud ovšem předložitel vlastníkem není, musí plnění skutečnému vlastníkovi cenného papíru vydat). To ovšem není případ směnek, které mohou být vydány výhradně v dalších dvou formách. Rozdíl mezi nimi již spočívá prakticky pouze v rozdílném způsobu převodu, neboť v obou těchto formách musí být v cenném papíru uvedena oprávněná osoba. U ordrepapírů postačí jméno prvního majitele (remitenta), neboť na další může být převeden prostřednictvím indosamentu (rubopisu, někdy též žira) a to i nevyplněného. Za oprávněnou osobu (a majitele) je pak považován ten, kdo papír předloží, a jemuž svědčí nepřetržitá řada rubopisů, nebo je přímo remitentem, na cenném papíru uvedeným. Rektapapíry je možno převádět pouze formou obecné občanskoprávní cesse (tedy písemnou smlouvou a předáním, včetně možnosti námitek a nutnosti vyrozumět o cessi dlužníka) a jsou jimi ty, ve kterých je výslovně určeno, že jsou vydány na jméno určité osoby, nebo obsahují doložku „nikoli na řad“, která u zákonných ordrepapírů vylučuje jejich převoditelnost indosamentem. Nadto, u

¹⁴ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 65

¹⁵ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 67 a násl.

určitých cenných papírů na jméno může emitent (na základě zákona) jejich převoditelnost omezit (např. vymežit okruh osob, na které je možno papír platně převést).

Podle nutnosti vyjádření hospodářského důvodu, který vedl k vydání cenného papíru, se liší cenné papíry abstraktní a kauzální, případně ty, u kterých (ne)vedení kauzy k žádným právním důsledkům nevede. U první skupiny, do které patří právě směňky (a šeky), nezáleží vznik závazku na uvedení kauzy, naopak, pokud by v textu takového cenného papíru důvod vzniku uveden byl (například odkazem na, ze smlouvy vyplývající, právní vztah), jednalo by se o rozpor se zákonným požadavkem nepodmíněnosti závazku a cenný papír by proto nevznikl (v takovém případě by se mohlo ovšem jednat například o uznání dluhu, nebo přímo dlužní úpis). U povinně kauzálních cenných papírů (kterými jsou pouze akcie, zatímní listy a dluhopisy) naopak důvod uveden být musí¹⁶.

Hospodářský důvod, který obvykle vede k vydání toho kterého druhu cenného papíru (tedy jeho funkce) je ovšem dalším možným pohledem, jak je třídít. A sice, z pohledu jejich nabyvatele, na ukládací (obsahující právo na pozdější vyplacení jejich nominální hodnoty, spolu se stanoveným výnosem) a spekulacní (u kterých je výnos předem nejistý, závislý na vnějších skutečnostech) a z pohledu emitenta, na úvěrové, či platební¹⁷. Co se týče směňek, mohou plnit funkci rozličnou, typicky jsou ovšem instrumentem poskytování obchodního úvěru (a to relativně spolehlivějšího, vzhledem k snadnější možnosti vymáhání, oproti běžné pohledávce), ale vzhledem k možnosti již vlastněnou směňku na dalšího věřitele indosovat, mohou být i prostředkem plateb, tedy určitým nahrazením peněz¹⁸.

¹⁶ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 74

¹⁷ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 77

¹⁸ KOTÁSEK, J.: Nad směňečným právem, Obchodní právo 2/2002, str. 20

Krom těchto kritérií je dále možné obecně cenné papíry rozlišovat i z jiných hledisek, která ovšem nejsou, co se týče povahy směnky, tak charakterizující, jako výše uvedená. Jedná se například o osobu emitenta, obchodovatelnost na veřejných trzích, zastupitelnost, hromadnost emise a další¹⁹.

Shrnu-li tedy takto nastíněnou teoretickou klasifikaci do jedné věty, je směnka cenným papírem obligačním (tzv. skripturou) výplatním, listinným, obligatorně abstraktním, ze zákona ve formě na řad a tudíž vždy převoditelným, typicky soukromým (ale nic nebrání, aby směnky vydávaly i veřejnoprávní korporace) a nezastupitelným, individuálně a nehromadně vydávaným, jehož funkce je typicky úvěrová²⁰.

Vzhledem k tomu, že platné právo reflektuje toto teoretické třídění jen v omezené míře, pouze pokud má praktické, nebo alespoň legislativně-technické využití, nevyovídá stále takovato charakterizace směnek (i ostatních cenných papírů) mnoho o jejich pozitivně právní povaze. S ohledem na nejednotnost právně teoretických názorů na povahu cenných papírů, není totiž obvyklé, aby se je zákonodárce při jejich normativní úpravě pokoušel nějak definovat (výjimkou je obligační zákon Švýcarský) a zpravidla přistoupí k praktičtějšímu řešení, kterým je jejich taxativní výčet a popis obligatorních znaků toho kterého druhu. Tak je tomu samozřejmě i u nás.

Základní právní úpravou této oblasti je mnohokrát novelizovaný zákon č. 591/1992 Sb. o cenných papírech, který hned v prvním paragrafu vypočítává (byť demonstrativně), co se považuje za cenný papír, ale zároveň však u jednotlivých druhů odkazuje na speciální zákonné úpravy (například na zákon o dluhopisech, obchodní zákoník, obsahující úpravu akciového práva, a také zákon směnečný a šekový). Jeho vztah

¹⁹ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 73-76

²⁰ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 130, nebo také PŘIBYL, Z.: tamtéž, str. 19 a 20

k nim je tedy subsidiární, jeho ustanovení se použije v případech, kdy tyto zvláštní zákony nestanoví úpravu odlišnou. Vzhledem k tomu, že jeho hlavní náplní je, poté co regulace zaknihovaných cenných papírů byla přesunuta a podrobněji rozpracována v zákoně o podnikání na kapitálovém trhu, pouze úprava smluv o cenných papírech (která je naopak speciální k obchodnímu i občanskému zákoníku), leží jeho význam především v úpravě různých dispozic s nimi, ale i s dalšími investičními nástroji, na které se tato ustanovení aplikují rovněž, byť cennými papíry nejsou.

Co se týče směnečného práva, má tato jeho subsidiární povaha význam zejména v tom, že ve svém §5 řeší, dříve v teorii značně spornou, otázku, kdy právo z cenného papíru vzniká; zda již ve chvíli vytvoření platné listiny (tedy naplnění všech jeho zákonných znaků), nebo až když na základě smlouvy (tedy souhlasného projevu vůle obou účastníků) dojde k vzniku oprávnění, které je v cenném papíru vtěleno. První z těchto teorií se označují jako kreační, druhé jako smluvní. Podle tohoto ustanovení zákona o cenných papírech je ovšem rozhodný okamžik vydání cenného papíru. Ten je definován jako oprávněné nabytí platně vytvořeného (tj. majícího všechny zákonem, nebo jiným právním předpisem požadované náležitosti) cenného papíru jeho prvním vlastníkem. Tato zásada je ovšem dále modifikována, z důvodu ochrany dobré víry držitele cenného papíru, tak, že k jeho vydání dojde i přesto, že na nabyvatele (nejen prvního, ale i další) z nějakého důvodu vlastnické právo k papíru nepřešlo, pokud byl v dobré víře, že se tak stalo. Toto řešení vychází z, dnes již obecně rozšířené, tzv. vlastnické teorie (jejím autorem je A.Randa, pročež se někdy i označuje jeho jménem), která má blíže k teoriím kreačním (neboť nekonstruuje jako základ cenného papíru smlouvu), leč je s ohledem na jejich nevhodné praktické následky modifikována a oprávnění (závazkový vztah) vzniká, až nabytím vlastnického práva k hmotnému substrátu, ve kterém je zachyceno²¹.

²¹ DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 41, nebo také KOVAŘÍK, Z.: Směnka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha 1994, str. 64

Další ustanovení tohoto zákona, již nemají ve vztahu k směnkám takovou efektivitu, ač se jich teoreticky týkají²², neboť zvláštní úprava zákona směnečného a šekového je komplexní a tyto otázky jsou v ní řešeny také a podrobněji. Jeho komplexní povaha nicméně neznamená, že se nemohou vyskytnout otázky a problémy, které zákon směnečný a šekový z různých důvodů (ať už proto, že na ně nepamatuje, nebo protože nepatří přímo do jeho sféry) přímo neřeší. V těchto případech je nutno aplikovat, vzhledem k povaze směnečných vztahů jako vztahů soukromoprávních (ale ve většině případů především proto, že zákon směnečný a šekový v mnoha svých ustanoveních výslovně na tuto obecnou úpravu odkazuje), obecné předpisy soukromého práva, tedy zejména občanský zákoník, případně, s ohledem na povahu subjektů a jejich činnost, zákoník obchodní. To se týká zejména problematiky směnečně právních úkonů (v plném rozsahu způsobilosti jednajících osob, další otázky, jako například zastoupení a vady úkonů zákon směnečný a šekový alespoň dílčím způsobem speciálně řeší), ale částečně i dalších, například promlčení.

Zákon směnečný a šekový č. 191/1950 Sb. (dále jen ZSŠ), je rozdělen do tří článků, z nichž první upravuje směnky, druhý se týká šeků a třetí obsahuje ustanovení společná oběma cenným papírům. Každý z těchto článků je dále členěn do oddílů a paragrafů, a to samostatně, protože se některá paragrafová čísla objevují v tomto zákoně víckrát. Vzhledem k tomu, že v další kapitolách, které již budou zaměřeny na druhy a náležitosti směnek, se budu zabývat výhradně problematikou upravenou v článku I, části první a druhé, čísla paragrafů, která uvádím se vztahují, pokud neuvedu jinak, vždy pouze k tomuto článku ZSŠ.

²² Mám na mysli zejména §1 odst. 2 odkazující na aplikaci úpravy movitých věcí, případně §4 vylučující, nyní již velice nepřímo, směnky z možnosti zaknihování.

Kapitola III.

Druhy směnek

Již z předchozích kapitol vyplynulo, že směnka se vyvinula do dvou odlišných podob, a sice jako směnka vlastní a směnka cizí. Naše právo zná oba tyto druhy a reguluje je i formálně jako druhy odlišné - směnku cizí komplexně v části první a v části druhé pak, z důvodu legislativně technické úspornosti, pouze odlišnosti vztahující se ke směnce vlastní (jejíž povaha je ostatně relativně jednodušší), s tím, že přiměřeně (tedy pokud to neodporuje její povaze) i pro ní platí některá ustanovení z části první, výslovně vyjmenovaná v §77. Obdobnou legislativní techniku ostatně používá i Ženevská úmluva, která zároveň umožnila signatářským státům vyhradit si, že ve svém právu směnku v podobě vlastní vůbec upravovat nebudou, čehož využila Francie.

Rozdíl mezi oběma druhy směnek je prostý. Směnka vlastní má podobu slibu, směnka cizí podobu příkazu. Budu přesnější. Ve směnce vlastní její výstavce (emitent) slibuje (zavazuje se) vyplatit ve směnce uvedenou částku remitentovi (adresátovi, prvnímu majiteli směnky). Oproti tomu ve směnce cizí (tratě) její výstavce (trasant) nařizuje směnečníkovi (trasát), kterým je zpravidla výstavcův dlužník, aby vyplatil dotčenou částku remitentovi, tedy třetí osobě (tou je typicky výstavcův věřitel, byť s ohledem na výše popsanou abstraktní povahu směnky, nemají tyto dlužnické a věřitelské vztahy směnečně právní relevanci). Směnka cizí má tedy typicky trojstrannou povahu, postavení trasáta je ovšem, až do okamžiku, kdy na směnce zákonným způsobem projeví svou vůli směnečný příkaz přijmout, latentní a neplynou

mu z něj žádné povinnosti. Od okamžiku, kdy tento příkaz vůči sobě přijme, je naopak již dlužníkem přímým, stejně jako jím je výstavce směnky vlastní²³.

Ač se pro mnohé směnky používá různých dalších rozlišujících přívlastků (např. komisionářská, nuzná, lhůtní atd.), z hlediska právní úpravy (ale i teorie), lze za skutečné druhy považovat pouze dva výše uvedené²⁴. Tyto další přívlastky vyjadřují pouze určité zvláštnosti účastníků nebo jejich vztahu, způsobu vyjádření některého znaku a podobně, ovšem nikdy neznamenají takovou změnu některé z podstatných náležitostí, aby směnku již nebylo možno dále považovat buď za směnku vlastní, nebo cizí, byť ta je někdy modifikována tak zásadně, že se prakticky (nikoli však právně) blíží prvnímu druhu. To je případ směnky cizí na vlastní řad, a zastřené směnky vlastní. O většině z nich bude každopádně řeč v následujících kapitolách.

²³ DĚDIČ, J. a kol.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000, str. 133

²⁴ KOVAŘÍK, Z.: Směnka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha 1994, str. 54

Kapitola IV.

Náležitosti směnky

Podobně jako zákon o cenných papírech, ani zákon směnečný a šekový předmět své úpravy, tedy směnku, nikde nedefinuje. Způsob, jakým je směnka vymezena, odpovídá tradici směnečné přisnosti a tomu, že závazky z cenných papírů obecně, a u směnky to platí dvojnásob, jsou značně formalizované a kvalifikované. To vyjadřují první dva paragrafy ZSŠ, ze kterých vyplývají obsahové náležitosti směnky cizí a tři doplňující právní fikce (pro směnku vlastní pak §§ 75, 76). Pokud by listina²⁵ tyto náležitosti neměla, případně by nebylo možno je podle daných fikcí doplnit, nebyla by platná jako směnka (samozřejmě, jak už jsem v jiných souvislostech několikrát uvedl výše, neznamená to, že by se díky konverzi nemohlo jednat o jiný platný právní úkon, případně i smlouvu). Proto lze tyto náležitosti považovat za podstatné, byť některé z nich nejsou (právě s ohledem na možnost jejich doplnění prostřednictvím fikcí) obligatorní.

Jen ve zdánlivém rozporu s tím je připuštění existence tzv. blankosměnek v § 10, tedy listin, které nemají všechny náležitosti směnky (musí ovšem obsahovat alespoň podpis výstavce a označení, že má jít o směnku), z důvodu jejich pozdějšího doplnění majitelem, podle tzv. vyplňovacího práva směnečného (to má povahu i konkludentního mimosměnečného ujednání mezi výstavcem a remitentem o tom, jak má být směnka vyplněna²⁶). Taková listina platnou směnkou není, dokud, v souladu s výše uvedenými ustanoveními, nejsou na ní všechny náležitosti doplněny (v tu chvíli je ovšem považována za platnou *ex tunc*, tedy od počátku, resp. data vystavení). Do té chvíle je pouze jakýmsi směnečným zárodkem, ze kterého nikomu žádná směnečná práva ani povinnosti neplynou.

²⁵ Že směnka musí mít výhradně listinou podobu vyplývá právě ze znění §2 odst. 1

²⁶ KOVAŘÍK, Z.: Směnka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha, str. 99

Vedle toho může směnka naopak obsahovat některé zápisy fakultativní (tedy aniž by bez nich přestávala být směnkou)²⁷. Některé z nich vyplývají ze zákona a zákon s nimi spojuje konkrétní následky (např. indosament, akceptační prohlášení), s jinými zákon vůbec nepočítá a nemají tak směnečněprávní relevanci, nicméně prakticky mohou být užitečné (např. hodnotové doložky). Některé zápisy na směnce naopak zákon výslovně zakazuje, přesněji řečeno spojuje s nimi neplatnost směnky (zpravidla proto, že by nějakým způsobem narušily obsah podstatných náležitostí, jak vyplývají z úvodních paragrafů), nebo alespoň takovému úkonu (zápisu) nepřiznává právní následky (slovy zákona platí za nenapsaný). Tyto fakultativní zápisy lze označovat jako nepodstatné náležitosti, a některé z nich jako směnečné doložky, a budou předmětem poslední kapitoly.

Již vzhledem k tomu, že směnka vlastní je v §§ 75,76 charakterizována obdobně jako směnka cizí a oba druhy se z hlediska zákonného výčtu svých náležitostí liší pouze ve dvou bodech, budu se jim v dalším textu věnovat společně s ohledem na případně konkrétní rozdíly.

Podstatné náležitosti

Pro směnku cizí zákon vypočítává osm, pro vlastní sedm, náležitostí, které směnku charakterizují. Jedná se o bezpodmínečný příkaz (u směnky vlastní slib) zaplatit určitou peněžní sumu, v tomto příkazu/slibu obsažené slovo „směnka“, údaj doby splatnosti, údaj místa splatnosti, jméno remitenta, datum a místo vystavení a podpis výstavce. Osmou náležitostí u směnky cizí je navíc jméno toho, kdo má platit

²⁷ PŘIBYL, Z.: Směnečné právo, Praha 1994, str. 28

(směnečníka), neboť u směnky vlastní jím je vždy výstavce. Dále je bod po bodu rozvedu v pořadí, jak je uvádí zákon.

Označení, že jde o směnku pojaté do vlastního textu listiny. Již tento první požadavek zákona ukazuje, jak je směnka cenným papírem vysoce formalizovaným, neboť jde prakticky o výjimku ze zásady, že nezáleží na označení listiny, ale na jejím obsahu. U směnky by naopak nedostatek takového označení vedl k její neplatnosti. Navíc zde záleží i na umístění tohoto označení, neboť zákon vyžaduje, aby ho obsahoval vlastní text této listiny, tedy formulace platebního příkazu (slibu). Nestačilo by tedy, pokud by listina byla slovem „směnka“ pouze nadepsána, nebo by například formulář listiny obsahoval takové označení pouze v podkresu. To není na škodu, vícery výskyt tohoto označení zakázán není, leč vždy se musí slovo „směnka“ objevit též ve formulaci věty, obsahující další náležitosti, a to přirozeně v libovolné vhodné gramatické formě (pádu), leč patrně vždy jako podstatné jméno (odborná literatura se shoduje na tom, že zákonnému požadavku již nevyhoví formy jako „směnečná listina“, „listina podle směnečného práva“, nebo „směnečný úpis“), byť i ve formě složeniny jakou může být například termín „vistasměnka“, nebo „rektasměnka“. Též není s tímto požadavkem v rozporu uvedení termínu „vlastní směnka“ nebo „cizí směnka“ (naproti tomu „trata“ již nevyhovuje). Variací na formulaci takové věty lze vymyslet nepřeberně, typickou a základní formu je: „Za tuto *směnku* zaplaťte panu X...“.

Dalším souvisejícím požadavkem je, aby označení, že jde o směnku bylo stejného jazyka, jakým je celá směnka sepsána. Z toho vyplývá, že text směnky nemusí být pouze v jazyce českém, ale v jakémkoli jiném možném (ovšem s možnými praktickými riziky pro její následnou obchodovatelnost), ba dokonce i v jazyce

mrtvém, nebo umělém (na tuto otázku ovšem existují i názory podstatně odlišné²⁸). Z logiky tohoto požadavku také mimoto vyplývá, že směňka nemůže být vícejazyčná, neboť v takovém případě by nebylo možno rozhodnout v jakém jazyce je listina sepsána, a proto ani určit jakého jazyka má být označení, že jde o směňku²⁹.

Jako druhou obsahovou náležitost, představující samé jádro směňky, zákon uvádí **bezpodmínečný příkaz**, u směňky vlastní pak **bezpodmínečný slib**, zaplatit určitou peněžní sumu. Je zjevné, že právě v tomto požadavku je vyjádřena podstata směňky jako výplatní obligace, která má abstraktní povahu.

Na rozdíl od prvního bodu, není v tomto případě již podoba tohoto příkazu/slibu v zákoně ani naznačena, proč se v praxi vyskytují formulace různé, od prostého „zaplaťte“ („zaplatím“), až po zdvořilostnější fráze jako „raďte zaplatit za tuto směňku...“, nebo „Za tuto směňku laskavě zaplaťte na řad...“. Na míře zdvořilosti však v těchto případech zjevně nezáleží natolik, jako na nutné nepodmíněnosti tohoto příkazu/slibu. Vzhledem k tomu, že směňku jsem již výše charakterizoval jako cenný papír povinně abstraktní, nemohou být do ní přenášeny jakékoli modifikující prvky (podmínky, výhrady) z jiných právních vztahů, existujících mezi zúčastněnými subjekty. Jakékoli obsahové zeslabení směňečného příkazu (slibu) uvedením dalších skutečností, kvůli kterým, nebo za kterých by mělo být ze směňky placeno (tedy jakkoli placení podmiňujících), vede k neplatnosti takového příkazu/slibu a tudíž i k neplatnosti celé směňky. Těmito skutečnostmi mám na mysli zejména hospodářské důvody vedoucí k vystavení směňky, tedy například dodání zboží (neznamená to ovšem absolutní zákaz uvedení ekonomického důvodu existence konkrétní směňky na ní – to naopak může být předmětem tzv. hodnotové doložky, která má ovšem povahu pouze informativní),

²⁸ CHALUPA, R.: Základy směňečného práva, Linde, Praha 2003, str. 27

²⁹ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 68-70

ale stejné důsledky by, alespoň u směnky vlastní, mělo například i uvedení doložky „sine obligo“ (resp. jakékoli doložky takového významu) výstavcem, neboť by obsahově zcela zpochybňovalo daný slib. U směnky cizí nevede tato doložka k neplatnosti směnky, vzhledem k znění § 9 (které se však u směnek vlastních neaplikuje, neboť není ve výčtu § 77), ale pouze se k ní nepřihlíží do té míry, do jaké vylučuje odpovědnost výstavce za zaplacení (za přijetí může tedy výstavce svou odpovědnost platně vyloučit, každopádně vždy zůstává postihovým, vedlejším dlužníkem).

U směnky cizí zákon v § 3 odst. 1 připouští zvláštní modifikaci platebního příkazu. Jedná se o tzv. směnku cizí na vlastní řad, která spočívá v tom, že výstavce přikazuje směnečníkovi, aby mu (výstavci) směnku zaplatil. Splývá zde tedy osoba výstavce a remitenta. Stejný účel může přirozeně splnit směnka vlastní, pokud by byla vystavena směnečníkem ve prospěch výstavce, leč v tomto případě se osoba směnečného dlužníka (regresního) a věřitele oddělí až akceptací, nebo indosováním směnky majitelem (výstavcem, remitentem) na třetí osobu. V literatuře je sporné, zda je nezbytností, aby platební příkaz výslovně obsahoval termíny „na vlastní řad“ (např. v podobě „zaplaťte na řad náš vlastní“)³⁰, nebo zda stačí obsahová shoda v označení výstavce a remitenta³¹. Pro první názor svědčí slova tohoto paragrafu „může znít na vlastní řad“, pro druhý ovšem § 11, ze kterého plyne, že každá směnka má ze zákona (implicitně) formu na řad, pokud není uveden opak.

Další otázkou, související s tímto bodem, je způsob vyjádření směnečné sumy. Obecným požadavkem zajisté je, že její vyjádření musí být určité, nepochybné. To by zdánlivě neměl být problém, neboť zákon nemá ohledně formy jejího uvedení žádné

³⁰ PŘIBYL, Z.: tamtéž, str. 27 nebo KOPÁČ, L.: Směnky a směnečné právo (Směnečný zákon s komentářem a úvodem do směnečného práva), Prospektrum 1992, str. 27

³¹ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 86 nebo DĚDIČ, J. a kol.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000, str. 138

kvalifikované požadavky. Praxe ovšem může přinést rozličné komplikace, a tak naopak v §6 jsou řešeny prostřednictvím fikcí dvě situace, které by jinak způsobovaly, vcelku zbytečně, z důvodu neurčitosti, neplatnost celé směňky. Ač to nikde zákon nevyžaduje, v praxi je obvyklé, že směňečná suma je, kvůli přehlednosti většinou v pravém horním rohu směňky, vyjádřena čísly a navíc v textu směňky (zpravidla v přímé souvislosti s platebním příkazem/slibem) je uvedena podruhé, slovy. V případě obsahového rozporu těchto dvou sum, pak, podle zákona, platí její slovní vyjádření, neboť se předpokládá, že v něm budou chyby méně pravděpodobné. Zároveň také toto ustanovení ztěžuje možnost následného falšování směňečné sumy, které je u jejího ciferného vyjádření podstatně snazší.

Druhá fikce pak řeší situaci, kdy je rozpor mezi více údaji cifernými, nebo i slovními. V takovém případě pak platí suma nejmenší. Obě tyto fikce se samozřejmě v konkrétním případě mohou kombinovat (pokud je na směňce více rozporných údajů jak slovních tak číselných), pročez z tohoto hlediska není problém platnou sumu určit. Stejně tak je možné, alespoň podle většinového názoru, podle těchto fikcí řešit i případné rozpory mezi více údaji úrokové míry, neboť lze mít zato, že úroková míra je součástí vyjádření směňečné sumy³². Na druhou stranu, tato ustanovení již neřeší problém pouhého rozporu měny uvedené v jinak shodném číselném a slovním vyjádření směňečné sumy, pročez v případě takového rozporu by směňka byla pro neurčitost neplatná.

Ohledně měny, ve které má být směňečná suma vyjádřena, nemá obecně zákon žádné zužující požadavky, takže jí de facto může být měna jakákoli. Omezení přirozeně spočívá právě v použití termínu měna (a ne například „platidlo“), za kterou lze považovat pouze takové peníze, které právo alespoň jednoho státu světa (nebo

³² KOTÁSEK, J.: Nad směňečným právem, Obchodní právo 6/2002, str. 30

mezinárodní právo - to je případ mezinárodních zúčtovacích jednotek (ECU, SDR a další), na které, ač nemusí mít fyzickou podobu oběživa, může směňka znít) v danou chvíli za svou měnu uznává, nikoli tedy peníze již neplatné, stejně jako jakékoli jejich náhražky³³.

Jiná otázka ovšem je, v jaké měně má být směňka placena. Podle § 41 totiž, pokud by směňka neobsahovala doložku efektivního placení (tedy výslovné vymínění platby v určité měně, což může být vhodné jako ochrana proti možným kursovým výkyvům měny místa placení), může být směňečný peníz placen i v měně platebního místa, pokud je odlišná od měny, v níž je směňečná suma vyjádřena. Z toho vyplývá, že dlužník má v takovém případě právo volby, v jaké měně bude platit. Přepočítací kurz lze pak podle tohoto paragrafu určit třemi způsoby. Primárně přichází v úvahu určení kurzu výstavcem přímo na směňce (a to jakoukoli formou, pokud neruší určitost směňečné sumy a bez jakýchkoli omezení, protože nutno připustit i možnost přepočítacího kurzu zcela mimo tržní situaci a tím skryté neomezené zvýšení směňečného peníze). Pokud kurs na směňce takto uveden není, je rozhodný kurz platný (podle zvyklostí místa placení) v den splatnosti směňky. Třetí možností je ovšem situace, kdy je dlužník v prodlení. V takovém případě totiž záleží na majiteli směňky, zda nedá přednost přepočtu podle kurzu platného až v den skutečného placení. Jde o svého druhu zvláštní sankci za prodlení dlužníka, která ovšem přichází v úvahu pouze, pokud již, podle výše uvedeného, zvolil, že bude platit v měně platebního místa. K tomu ho věřitel nijak nemůže nutit³⁴.

Platební místo rovněž slouží jako ukazatel, podle kterého se měna placení určí v případě, že směňečná suma není určena přesně, ale pouze obecným pojmenováním, například jako dolar, koruna atd. V literatuře je ovšem sporné, zda jde o domněnku

³³ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 72

³⁴ Odlišné názory se ovšem vyskytují také – viz KOTÁSEK, J.: Nad směňečným právem, Obchodní právo 3/2003, str. 21

vyvratitelnou³⁵, či fikci, která se užije, i kdyby bylo nepochybné, jakou z měn měl výstavce na mysli³⁶. Stejně je sporné, zda takto obecně pojmenovaná měna směnečné sumy spolu s platebním místem, které má měnu zcela jinou, vede, či nevede k neurčitosti a neplatnosti směňky.

S vyjádřením směnečné sumy také souvisí možnost jejího úročení. Obecně lze říci, že úročení směnečné sumy, ač bude v praxi mnohdy velice vhodné, přehlednost směňky a situaci kolem ní komplikuje, a proto ho zákon dovoluje jen omezeně. Podle §5 je nutno úrok vyjádřit přímo na směnce (a to ve formě úrokové míry, neboť absolutní částku by bylo nutno, vzhledem k výše popsanému §6, posuzovat jako dvojitě vyjádření směnečné sumy, v kterémžto případě by se za ní považovala pouze částka nižší), a to pouze u směnek splatných na viděnou, nebo určitý čas po viděné. U ostatních směnek, tedy těch, jejichž den splatnosti je určen již jejich výstavcem a je z jejich znění od počátku seznatelný, není uvedení případných úroků nezbytné z toho důvodu, že výstavce je může předem započítat, a směnečnou sumu o ně zvětšit, již při vystavení směňky. Uvedení úrokové doložky u těchto směnek ovšem nemá žádné negativní směnečně právní následky, pouze se k ní nepřihlíží. Podpůrně je také v §5 uveden počátek úročení pro případ, že by ho výstavce opomněl odlišně specifikovat. V takovém případě se směnečná suma úročí od data vystavení směňky, a to až do její splatnosti, poté by případně mohl vzniknout nárok na šestiprocentní úrok z prodlení vzhledem k §48 odst. 1 (bod 2.)

Další podstatnou náležitostí v pořadí §1 je uvedení jména toho, kdo má platit, tedy **směnečníka**. Obvykle se tento údaj nachází v levém dolním rohu, na lici směnečné

³⁵ KOPÁČ, L.: tamtéž (viz pozn. ³⁰), str. 71, PŘIBYL, Z.: tamtéž, str. 53 nebo DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 135

³⁶ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 178

listiny. Tento bod se týká samozřejmě pouze směnky cizí, neboť z podstaty směnky vlastní plyne, že povinnost zaplatit směnečný peníz má primárně její výstavce. U směnky cizí je výstavce pouze jedním z dlužníků sekundárních, nepřímých, nebo také regresních, slovy zákona postihových.

Bez směnečníka (trasáta) nemůže být směnky cizí, neboť právě na něj směřuje příkaz výstavce (trasanta) k vyplacení směnečné sumy ve prospěch remitenta (a implicitně i dalších osob, na které může směnka z různých důvodů přejít). Zákon požaduje uvedení jeho jména, čímž ovšem, v zájmu určitosti zápisu, nutno rozumět skutečné jméno i příjmení (nevyhověly by přezdívky, ani pseudonymy, byť obecně známé) a vhodné je i další zpřesnění, například prostřednictvím rodného čísla, nebo bydliště. Stejně tak označení právnické osoby nutno uvádět co nejpřesněji, tedy název (resp. firmu) a raději i sídlo a IČO. To se ostatně týká označování všech účastníků směnečně právních vztahů na směnce, ačkoli zákon většinou nepožaduje více, než uvedení jména a u zavazujících úkonů více, než podpis. Vzhledem k tomu, že směnka, jako cenný papír cirkulační, se může dostat i do vlastnictví osob naprosto neznalých původních vztahů mezi emitentem, směnečníkem a remitentem, je vhodné je na směnce označit co nejpřesněji, aby je později mohl nepochybně určit kdokoli³⁷.

Ač jsem uvedl, že u směnky cizí je její výstavce pouze dlužníkem regresním, neznamena to, že směnečník na ní uvedený je dlužníkem přímým. Jeho postavení je totiž velice latentní a k ničemu ho až do chvíle, kdy trasantův příkaz vůči sobě přijme, a to zvláštním směnečně právním úkonem, kterým je akcept. Do té chvíle vůči němu nelze jakákoli práva ze směnky uplatňovat. To nicméně neznamena, že povinnost směnečníka směnku přijmout nemůže vyplývat z mimosměnečných skutečností

³⁷ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 34-39

(typicky z otevřeného bankovního akreditivu, který může obsahovat povinnost banky za určitých okolností svůj akcept na směnku připojit).

Za akceptační prohlášení směnečníka, kterým se zavazuje směnku v době splatnosti vyplatit, lze podle §25 považovat byť i jen jeho podpis na líci směnky, jinak (na rubu, na přívěsku) nutno uvést, krom podpisu, který je nezbytný, i samotné akceptační prohlášení, které lze vyjádřit podle zákona jakýmkoli slovem s významem „přijato“. Tímto prohlášením se pak směnečník stává akceptantem, tedy přímým směnečným dlužníkem.

Směnečníkem může být, bez ohledu na svou vůli, označen kdokoli, krom remitenta. Tuto možnost zákon v § 3, ani nikde jinde, nepřipouští, protože by taková směnka byla pro rozpor s § 1 neplatná³⁸. To ovšem nebrání, aby se směnečník ze směnky oprávněným nestal. K tomu může dojít později, nejen z důvodů indosování, ale např. i dědění, nebo splnutí osob. V takovém případě dokonce, oproti obecné úpravě občanského zákoníku, nedojde k zániku závazku splnutím, neboť § 11 obsahuje zvláštní úpravu, která umožňuje i směnku v majetku směnečníka (nebo i akceptanta) dále indosovat.

Oproti tomu v §3 odst. 2 je umožněno, aby směnečníkem byl i sám výstavce, tedy aby platební příkaz adresoval sám sobě (další splnutí osob, tedy aby navíc platební příkaz mířil ve prospěch výstavce, již možné není právě z důvodů uvedených v předchozím odstavci). V tomto případě se jedná o tzv. zastřenou směnku vlastní, která je stále smenkou cizí, ale směnce vlastní se velice podobá právě obdobným postavením dlužníka a věřitele. Materiální rozdíl tkví v tom, že i v tomto případě je výstavce/směnečník pouze dlužníkem regresním, dokud směnku jako akceptant nepřijme. Pokud by tak neučinil, musel by majitel k oživení tohoto regresního nároku

³⁸ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 87

směnku protestovat. Formálním odlišením pak je věta formulovaná v jednom případě jako příkaz sám sobě a v druhém jako slib.

Další podstatnou náležitostí směnky, kterou ovšem, narozdíl od výše probraných, není nutno na směnce uvádět, je **údaj splatnosti** (tzv. skadence), tedy určení okamžiku (dne), kdy přímé závazky ze směnky dospívají, jinak řečeno, kdy je již možno na přímém dlužníkovi placení oprávněně požadovat (od tohoto dne ovšem třeba odlišovat den platební, který může být vzhledem k § 72 i pozdější, neboť jím může být pouze den pracovní). Pokud tento údaj ve směnce určen není, uplatní se zákonná fikce §2 odst. 2 (resp. §76 odst. 2 pro směnku vlastní), podle které je taková směnka splatná na viděnou, tedy okamžikem jejího předložení přímému dlužníku k placení, nebo k přijetí (u směnek splatných na viděnou tyto okamžiky zpravidla splývají, ovšem majiteli nic nebrání, aby nejprve obstaral akcept směnky, a až následně ji předložil k placení). Předložit k placení ji její majitel může prakticky ihned po jejím nabytí, a proto je takto určená splatnost pro dlužníka nejméně výhodná, neboť nemá ohledně aktualizace své povinnosti žádnou časovou jistotu. Protože takové časové určení klade největší nároky na dlužníkovu likviditu, je vhodné používat ho spíše u menších sum. Na druhou stranu opačné omezení je uvedeno v §34, ze kterého plyne, že směnku splatnou na viděnou, lze předložit k placení nejpozději do jednoho roku, pokud již výstavce neurčil ve směnce k předložení lhůtu jinou, delší i kratší (a indosanti mohou tuto lhůtu pouze zkrátit). Tato lhůta zásadně běží od data vystavení, pokud ovšem výstavce stanovil naopak datum, před kterým nelze směnku předložit k placení (§ 34 odst. 2), běží lhůta k předložení k viděné až od tohoto data. Nedodržení těchto lhůt má, dle § 53 odst. 1, ten sankční následek, že majitel směnky ztrácí postihová práva proti

nepřímým dlužníkům (případně jen těm, kteří lhůtu zkrátili) a uspokojení svých nároků se tak dále může dožadovat pouze na dlužníku přímém.

Způsoby určení doby splatnosti stanoví zákon v § 33 čtyři, a to taxativně, s tím, že směnky s jinak určenou dobou splatnosti (nebo se splatností postupnou, nebo i alternativně určenou) jsou neplatné. Prakticky má takto přísné ustanovení za cíl ochranu směnečného dlužníka. Pokud by totiž, jak je to obvyklé v mnoha jiných souvislostech, s odlišným určením splatnosti spojoval zákon pouze neúčinnost takové doložky (tedy že by se k ní nepřihlíželo), mělo by to logicky za následek uplatnění fikce § 2 odst. 2 (splatnost na viděnou) a tím, v rozporu s projevenou vůlí účastníků, vnučení varianty, která je pro dlužníka nejsvízelnější.

Krom subsidiárně platné, splatnosti na viděnou, zákon umožňuje výstavci určit skadenci směnky dalšími třemi způsoby. Na určitý čas po viděné, na určitý čas po datu vystavení nebo na určitý den³⁹.

U první možnosti, tedy tzv. lhůtních vistasměnek, není, stejně jako u prostých vistasměnek, jasné od počátku, kdy směnka dospěje. Výstavce na směnce pouze stanoví délku lhůty, nikoli však její počátek, neboť tím je až předložení směnky přímému dlužníku k viděné (tj. k přijetí, u směnky vlastní k placení), a je tak opět na majiteli směnky, kdy tak učiní. Ne však neomezeně, neboť i zde platí obdobná korekce (a s obdobnými účinky), jako u směnky splatné na viděnou, tedy, že předložit k viděné může majitel směnku pouze ve lhůtě jednoho roku od vystavení, opět s možností jejího odlišného stanovení výstavcem, nebo zkrácení indosantem (§ 23). Tato varianta je tedy pro dlužníka příznivější, neboť mezi předložením směnky a její splatností musí uběhnout výstavcem stanovená lhůta, nejméně jednodenní, a dlužník má tak relativně více času se na placení připravit. Vzhledem k tomu, že lhůta splatnosti počíná běžet

³⁹ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 79-85

dnem přijetí, nebo dnem viděné (u směnky vlastní - § 78), je nutno tuto skutečnost datovat. Pokud se tak, například kvůli opomenutí akceptanta (resp. výstavce), nestane, musí to majitel směnky nechat zjistit protestem, od jehož data pak lhůta počíná běžet (pokud směnečník směnku vůbec nepřijme, běží tato lhůta od data protestu pro nepřijetí). Pokud tak neučiní, ztrácí postihová práva proti nepřímým dlužníkům (výstavci směnky cizí, indosantům a jejich rukojmím) a splatnost směnky je pak nutno určit zvláštním způsobem s ohledem na § 35 odst. 2. Ten stanoví nevyvratitelnou domněnku, že k přijetí došlo v poslední den lhůty pro předložení k přijetí podle § 23 (tedy obecně jednoleté od vystavení, případně delší či kratší, jak bylo výše naznačeno). Lhůta určující splatnost směnky v tomto případě tedy počíná běžet až od tohoto data, již ale pouze se zřetelem k příjemci.

U tzv. datosměnek, je okamžik splatnosti zjevný již ze samotné směnky a závisí výlučně na výstavci. Splatnost je stanovena rovněž určitou lhůtou, která ovšem počíná běžet od data vystavení. Obecné pravidlo počítání lhůt obsahuje § 73, který říká, že do lhůty se nezapočítává den, od něhož počínají lhůty běžet (jinak vyjádřené, ale obsahově podobné, obsahuje toto pravidlo ohledně měsíců i § 36 odst. 1 – lhůta končí dnem, který se označením shoduje se dnem, od něhož počala běžet). Konkrétních možností vyjádření lhůt je pak nepřehledně a zákon blíže řeší v § 36 jen některé situace, které by jinak mohly být terminologicky sporné. Například pravidlo, že polovinou měsíce se rozumí patnáct dnů, nebo že začátkem měsíce se rozumí jeho první a koncem měsíce jeho poslední den. Zejména s ohledem na francouzskou tradici vyjadřování týdenní lhůty jako „huit jours“ (osm dní) a dvoutýdenní jako „quinze jours“ (patnáct dní – ovšem bez pravidla obdobného § 73), a která by mohla vnést do směnečných vztahů nedorozumění, stanoví zákon, že takto stanovené lhůty nevyjadřují jeden, nebo dva týdny, ale celých osm, resp. patnáct dní.

Nejjednodušším a také nejčastějším způsobem stanovení splatnosti je určení konkrétního dne. Tyto směnky se označují jako fixní, denní, nebo také precisní. Jasnou výhodou tohoto způsobu je jeho přehlednost, neboť je ze směnky na první pohled zřetelné, v který konkrétní den dospěje. Možností, jak onen den vyjádřit, je, stejně jako u lhůt, mnoho. Krom kalendářního data připadá v úvahu například i den týdnu (první březnové úterý), jednodenní svátek (Nový rok 2006), nebo slova „koncem“, „v polovině“ měsíce, podle pravidel § 36, jak jsem je zmínil výše. Vždy ovšem musí být zároveň specifikován i rok, neboť ze zákona jej nelze prostřednictvím nějaké domněnky doplnit a směnka s datem, ale bez označení roku, by tak byla neurčitá. Postačí ovšem uvedení zkratky „t.r.“, neboť v tom případě se již dá vyvodit, že splatnost nastává stejného roku, v jakém byla směnka vystavena.

Obecně lze ke všem způsobům určení splatnosti říci, že z něj musí plynout jeden konkrétní, byť i předem nejistý, budoucí den. Neurčitost této náležitosti (narozdíl od její úplné absence) nelze zhojit prostřednictvím jakékoli zákonné fikce a způsobuje tak neplatnost celé směnky. Nelze tedy připustit směnky se splatností určenou na období delší jednoho dne (např. Velikonoce, nebo konání určité akce – tzv. veletržní směnky již nejsou přípustné), ani kratší (dopoledne, ale ani konkrétní hodina⁴⁰), s alternativně určenou, nebo postupnou splatností, nebo dokonce s více rozpornými časovými údaji. Stejně tak se nemůže směnka stát splatnou před dnem, který je v ní uveden jako datum vystavení. Taková směnka by byla nemožná, a proto neplatná.

V pořadí pátou podstatnou náležitostí směnky je **údaj místa, kde má být placeno**. V tomto místě musí majitel směnku v době splatnosti předložit přímému

⁴⁰ KOTÁSEK, J.: Nad směnečným právem, Obchodní právo 2/2003, str. 21

dlužníku k placení, nebo případně zřít protest. Tato náležitost je ovšem nezbytná pouze podmíněně, neboť § 2 odst. 3 (resp. §76 odst. 3) obsahuje zákonnou domněnku, kterou je její absenci možno nahradit. V takovém případě by se za platební místo považovalo místo (bydliště, sídlo), uvedené u označení směnečníka, nebo výstavce směňky vlastní. V tomto případě se již literatura shoduje, že jde o domněnku nevyvratitelnou (resp. fikci)⁴¹. V zájmu jistoty účastníků směnečných vztahů není možno připustit změnu platebního místa prostřednictvím důkazu, že skutečné bydliště směnečníka je jiné, než na směnce uvedené. Tato právní domněnka není ovšem, narozdíl od situace u doby splatnosti, všespasitelná, neboť zákon u označení směnečníka požaduje pouze uvedení jeho jména, nikoli však již i bydliště (a u směňky vlastní je problém obdobný – zákon požaduje pouze výstavcův podpis). Jak jsem ale již uvedl výše, takovéto zpřesnění je rozhodně vhodné, a to právě i s ohledem na jeho podpůrný charakter k platebnímu místu. Platební místo vždy musí být ze směňky určitelné, to ostatně tuto náležitost charakterizuje jako podstatnou, a proto pokud by chyběl místní údaj u jména směnečníka (což je možné) a zároveň by chyběla i specifikace místa placení, šlo by již o směňku neplatnou vzhledem k § 2 odst. 1. Naopak pokud by směňka obsahovala údaje oba, vždy bude, v případě jejich rozporu, nutno za místo placení považovat údaj výslovně uvedený v doložce platebního místa (obvykle bývá uvedena v samotném textu směnečného závazku/příkazu, ale vyloučeno není ani jiné umístění, pokud je kryto podpisem. Ve směnečných formulářích obvykle bývá platebnímu místu vyhrazeno pole vpravo nahoře) a nikoli jeho zákonné určení prostřednictvím oné domněnky, která má povahu pouze subsidiární.

Zákon nikde blíže neuvádí, jakým způsobem (jak přesně) má být místo splatnosti stanoveno. Tradičně se má však zato, že postačí označit alespoň obec (nikoli

⁴¹ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 77, PŘIBYL, Z.: tamtéž, str. 26,

tedy pouze stát, nebo kraj), přestože u větších z nich bude obsahově taková specifikace relativně neurčitá. V § 27 odst. 2 ovšem zákon umožňuje směnečníkovi, aby při akceptaci platební místo (pokud je shodné, ať už pro onu zákonnou domněnku, nebo výslovnou doložku, s místem jeho bydliště) specifikoval přesněji, tedy konkrétní adresou.

S problémem platebního místa úzce souvisí možnost směnku domicilovat. Podle § 4 je totiž možno směnku učinit splatnou, zvláštním směnečným zápisem, u třetí osoby (tj. kterékoli, vyjma přímého dlužníka a jeho rukojmích⁴²) i mimo místo směnečnickova bydliště. Zpravidla se jedná o banku, u které má směnečník účet, a která může jeho jménem a na vrub jeho účtu platbu provést. Výhoda domicilu tkví v tom, že osoba v domicilu označená (pokud sám směnečník bankou není) může tuto směnečnou platbu provést bezhotovostně a tudíž bezpečněji. Domiciliát, neboli umístěnc, se tak nestává účastníkem směnečného vztahu, pouze platbu zprostředkovává a má tedy postavení obdobné mandatáři přímého dlužníka. Mezi nimi pak zpravidla bývá pouze vztah obecně závazkový. Existují ovšem názory, že případný protest pro neplacení, lze vést i pouze proti umístěnci, ač sám není směnečně zavázaný⁴³. Pro tuto možnost mluví fakt, že ani směnečník není směnečným dlužníkem, a přesto může být protestátem. Ovšem jako takový, pouze protestátem pro nepřijetí (pokud by již směnku přijal, stal by se směnečným dlužníkem), což ovšem u umístěnce nepřichází v úvahu (není dlužníkem latentním, své postavení na směnce nepřijímá, ani neodmítá). Jsem proto spíše toho názoru, že protest pro neplacení by měl být veden proti tomu, kdo skutečně

⁴² KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 106

⁴³ ROUČEK, F.: Československý zákon směnečný, Praha 1928, stejně HERMANN-OTAVSKÝ, K.: Československé právo směnečné, Praha 1930 – citováno podle KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 205

má směnečnou povinnost platit⁴⁴. Protože je tedy tato otázka značně sporná, není na škodu vést protest proti oběma subjektům, jak proti přímému dlužníku, tak proti domiciliátovi.

Označení domiciliáta se obvykle uvádí v levém dolním rohu směnky slovy „Splatno u [název banky], pobočka [místo pobočky]“ a učinit tak může (přirozeně s výjimkou blankosměnky) pouze výstavce (i směnky vlastní), nebo směnečník. Ten je ovšem v tomto svém právu omezen obdobně, jako je tomu u bližší specifikace platebního místa, jak jsem uvedl výše (§ 27 odst. 2). Může totiž pouze určit třetí osobu - domiciliáta, ovšem jen v rámci platebního místa již určeného výstavcem, pokud je jiné než směnečnickovo bydliště, a navíc pouze pokud směnku zároveň akceptuje. Výstavce naopak může směnku domicilovat neomezeně a zpravidla tak i nahradit údaj o místě placení (místo pobočky), který, pokud by na směnce byl uveden také a nebyl s domicilem obsahově v souladu, způsobil by neurčitost a neplatnost celé směnky, neboť by nebylo lze rozhodnout, kde má být při splatnosti prezentována.

Označení remitenta, tedy první osoby ze směnky oprávněné, zákon požaduje slovy „jméno toho komu, nebo na jehož řad má být placeno“ a vyjadřuje tak tím tři okolnosti. Již z toho, že se jedná o podstatnou náležitost plyne, že první majitel směnky v ní musí být výslovně označen, a že tedy směnka nemůže být emitována jako cenný papír na doručitele (au porteur). Stejně tak ovšem není přípustné sice remitenta určit, ale k jeho jménu připojit doložku „nebo majiteli“, neboť tak by byla tato náležitost neurčitá do té míry, že by to opět vedlo k neplatnosti celé směnky⁴⁵. Naopak tato formulace umožňuje obě zbylé formy, tedy na jméno („komu“) i na řad. Na to

⁴⁴ ŠVAMBERG, G.: Naše jednotné směnečné právo, Praha 1941, str. 160 – citováno podle KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 205

⁴⁵ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 75

navazuje ustanovení § 11, kvůli kterému je směnka implicitně považována za vydanou na řad remitenta, pokud v ní výstavce výslovně nevyjádřil opak tzv. rektadoložkou (tedy typicky slovy „nikoli na řad“). Na základě toho se pak rozlišují směnky, které lze převádět indosamentem, a ty, které pouze občanskoprávní cessí.

Zákon tedy požaduje, aby remitent byl označen jménem, a ačkoli jméno k platnosti směnky postačí, i zde platí, co jsem uvedl výše u určení směnečníka, tedy, že je v zájmu (i předem nejistých) účastníků směnečného vztahu, aby i remitent byl označen co nejpřesněji (jméno, příjmení, název/firma, bydliště/sídlo, IČO/rodné číslo), neboť se za určitých okolností může sám stát směnečným dlužníkem, byť postihovým. Toto označení se zpravidla nachází v samotném směnečném příkazu/slibu za slovy „na řad“ či „komu“.

Předposlední podstatnou náležitostí, která však může být částečně nahrazena prostřednictvím domněnky, obdobně jako tomu je u platebního místa, je **údaj času a místa vystavení směnky**. Jedná se tedy prakticky o náležitosti dvě, ač jsou v zákoně, ale ve většině případů i na konkrétních směnkách, uváděny společně. Ona domněnka je obsažena v § 2 odst. 4 (resp. 76 odst. 4), podle kterého lze nahradit chybějící údaj místa vystavení, místem případně uvedeným u jména (přesněji podpisu) výstavce. Každopádně, k platnosti směnky je nutné, aby z ní byl tento údaj určitelný, ačkoli jeho praktický význam nebude většinou takový, jako předcházejících podstatných náležitostí. Místo vystavení slouží, podle ustanovení části čtvrté, článku I ZSŠ (některé otázky mezinárodního práva směnečného), jako kritérium pro určení právního režimu některých směnečně právních úkonů i některých dalších, se směnkou souvisejících, otázek⁴⁶. Vždy ovšem jen jako podpůrný ukazatel, neboť rozhodným je nakonec vždy

⁴⁶ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 268

skutečné místo vystavení, které se od místa na směnce uvedeného může teoreticky lišit (to by ovšem muselo být prokázáno). Z toho důvodu nemusí být požadavky na jeho určitost tak vysoké, jako u platebního místa, leč většinou se místo vystavení udává taktéž označením obce. Nelze ovšem říci, že by směnka měla režim místa vystavení, neboť část čtvrtá obsahuje pro určité otázky i jiné hraniční ukazatele, například platební místo (§ 93 odst. 1), a nejčastěji místo, kde bylo jednotlivé směnečné prohlášení učiněno (§ 93 odst. 2). Jednotlivé směnečné úkony jsou pak, podle zásady § 7, na sobě nezávislé a jejich platnost i účinky se posuzují samostatně.

Co se týče určení času vystavení, zákon požaduje uvedení data, tedy dne, měsíce (ten bývá tradičně vyjádřen slovem) a roku, ovšem nic nebrání tomu, aby se skutečným okamžikem vydání směnky neshodoval. Je proto možné směnku antidatovat i postdatovat, pokud to nezapříčiní její nemožnost (např. pro splatnost dřívější, než vystavení apod.). Jak vyplývá již z předchozího, význam tohoto časového určení spočívá především v počátku běhu lhůty splatnosti u datosměnek, obecné lhůty pro presentaci (lhůtních) vistasměnek, nebo např. podpůrném stanovení počátku případného úročení směnečné sumy.

Oba tyto údaje se zpravidla uvádějí společně v levém horním rohu směnky, ale jak jsem již řekl, místo vystavení může vyplývat i z údaje uvedeného až u podpisu. Tím se tedy dostávám k poslední náležitosti, která dělá směnku směnkou, a tou je **podpis výstavce**.

Výstavce je tím, kdo směnku vytváří, sepisuje a emituje, tedy uvádí do oběhu. Proto musí být všechny výše uvedené náležitosti, které směnku tvoří, kryty jeho podpisem, umístěným z toho důvodu až pod textem směnky, zpravidla v pravém dolním rohu. Na rozdíl od ostatních náležitostí a doložek, které mohou mít

předtištěnou podobu, musí být podpis již vlastnoruční⁴⁷, nenahraditelný jakýmikoli mechanickými prostředky, což na druhou stranu nevylučuje doplnit ho například firemním razítkem (a vzhledem k tomu, že o podpisování právnických osob na směnce platí obecné předpisy, tedy zejména občanský a obchodní zákoník, bude použití razítka patrně zcela běžné⁴⁸). A ačkoli zákon nepožaduje více než samotný podpis (který navíc ani nemusí být čitelný), nelze pochybovat o vhodnosti přesnějšího označení osoby výstavce, obdobně, jako jsem to uvedl u osob ostatních.

Nepodstatné náležitosti

Kromě těchto, výše uvedených, podstatných náležitostí, může směnka obsahovat i zápisy další (doložky), které její obsah (práva a povinnosti z ní plynoucí) různým způsobem modifikují. Ač nepatří mezi podstatné náležitosti, neboť nejsou ve výčtu § 1 (resp. 76), některé z nich jsou přesto pro realizaci směnečně právních vztahů klíčové. Mám na mysli zejména akceptační prohlášení, které je fakticky vyvrcholením vydání cizí směnky, neboť až jím se naplňuje její smysl, účel pro který byla vydána. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že po právní stránce je směnka platná a závazná i bez něj. A to je ostatně znakem všech směnečných doložek. Pokud bych se měl totiž pokusit vymezit nepodstatné směnečné náležitosti od podstatných, hlavním rozdílem bude právě to, že nedostatek, nebo neurčitost jakékoli z nich, nikdy nevede k neplatnosti směnky. Naopak neurčitelnost některé z podstatných náležitostí (ani prostřednictvím fikcí) vždy směnku činí neplatnou, protože v takovém případě chybí některý její zákonný znak.

⁴⁷ Nutno ovšem dodat, že z této zásady existuje zákonná výjimka pro tělesně postižené osoby, či osoby negramotné, jejichž směnečné projevy jsou platné, pokud mají formu úředního záznamu (článek III, § 2 ZSŠ)

⁴⁸ KOVARÍK, Z.: tamtéž, str. 36

Některé z těchto doložek jsem již, v zájmu logiky textu, probral výše (např. doložku efektivního placení, kursovou, úrokovou, domicilační prohlášení, rektadoložku), a tak se v následujícím textu zaměřím na další z nich, zhruba v pořadí podle jejich významu.

Nejdůležitější z nich je **akceptační prohlášení**, o kterém již nezbytně byla, alespoň částečně, řeč. Učinit jej může pouze směnečník, a to tak, že se kamkoli na lícovou stranu směnky (tedy tu, obsahující směnečný příkaz) podepíše. Na rubu nebo přívěsku směnky, musí mít akceptační doložka výslovnou podobu (například slovy „přijal“, „zaplatím“, „uznáno“ a dalšími podobného významu), spolu s podpisem. U lhůtních vistasměnek (nebo těch, obsahujících doložku časově limitující možnost předložení k přijetí) musí být navíc tento akt datován (nebo datum zjištěno zvláštním protestem), pro zachování případných regresních nároků.

Z § 29 odst. 1 ovšem vyplývá, že akt přijetí je dokončen až vrácením směnky předkladateli, a teprve až tímto úkonem se akceptant stává hlavním směnečným dlužníkem, tedy povinným v době splatnosti předkladateli směnky platit. Do té chvíle naopak může směnečník své akceptační prohlášení na směnce přeškrtnout, s účinkem odmítnutí. Ba dokonce je stanovena vyvratitelná domněnka, že akcept na směnce škrtnutý, byl takto zneplatněn ještě před vrácením. Opak, tedy že jde o akcept platný, by musel dokazovat směnečný věřitel.

Vzhledem k tomu, že směnečník nemá (směnečnou) povinnost akcept poskytnout, má logicky právo přijmout směnečný závazek jen částečně. A to buď ve smyslu kvantitativním, tedy pouze do určité výše směnečné sumy (tzv. dílčí akcept), nebo i kvalitativním, s dodatečnými podmínkami (tzv. modifikovaný akcept⁴⁹). V prvním případě se tedy stane přímým dlužníkem pouze ohledně částky, již přijal,

⁴⁹ PŘIBYL, Z.: tamtéž, str.30

příčemž ohledně zbytku musí být logicky, k zachování postihových práv (před splatností), zřízen protest pro nepřijetí. Druhý případ však je již komplikovanější. Podle § 26 nemá akceptační prohlášení obsahující podmínky (rozvazovací, nebo odkládací jeho účinky), povahu přijetí, způsobuje tedy stejné účinky jako odmítnutí přijetí, neboť, slovy zákona, přijetí musí být bezpodmínečné. Stejně tak pokud se akceptační prohlášení odchyluje od obsahu směnky jinak (tzn. mění některé její již stanovené náležitosti⁵⁰, například den splatnosti, doložku efektivního placení), též nemá účinky přijetí, ovšem, a to je podstatné, směnečník je podle něj zavázán. Podle toho, zda směnečník svůj „akcept“ modifikoval v míře, kterou zákon pro směnku připouští, tedy pokud jím nezasáhl do jejích podstatných náležitostí nepřipustným způsobem (např. upravil splatnost v rozporu se způsoby § 33), má jeho závazek povahu směnečně právní, jinak se řídí pouze obecnými předpisy (občanským, obchodním zákoníkem)⁵¹. Praktický význam toto rozlišení má z hlediska možnosti soudního vymáhání.

Další možnost, jak může směnečník účinky akceptu omezit, obsahuje ustanovení § 29 odst. 2. Podle něj má povahu podobnou akceptu písemné prohlášení směnečníka adresované třetí osobě (na směnce ovšem podepsané), kterým směnku přijímá. Nejedná se tedy v pravém slova smyslu o akceptační prohlášení, neboť není učiněno na směnce a je adresováno jedné konkrétní osobě. Tento úkon směnečníka zavazuje podle svého obsahu a obsahu směnky, ale jen vůči adresátovi. Je ovšem sporné, zda tuto možnost má směnečník obecně, nebo jen v závislosti na svém dříve přeškrtnutém podpisu/akceptu. Tyto názory se objevují také a mají svůj základ

⁵⁰ Kromě směnečné sumy – toto dílčí přijetí je v druhé větě § 26 odst. 1 výslovně připuštěno

⁵¹ PŘIBYL, Z.: tamtéž, str. 32, KOPÁČ, L.: tamtéž, str. 58

v systematickém a gramatickém výkladu tohoto paragrafu, zejména pak ve slůvku „však“⁵².

Předložit k přijetí může směnku každý, kdo ji z nějakého důvodu drží, tedy nejen majitel/věřitel, ale i její detentor, a to nejpozději do dne splatnosti⁵³. Je to jeho právo, nikoli však povinnost. Zvláštní úpravu ovšem umožňuje § 22, podle kterého může výstavce na směnce stanovit povinnost směnku k přijetí předložit (a obdobné právo dává zákon v odst. 4 také indosantům, s účinky omezenými ovšem pouze na ně a jen pokud to není již v rozporu s příkazem výstavce), nebo naopak její předložení k přijetí zakázat (pokud ovšem je místo placení jiné, než u směnečníka, nebo je předložení nutné pro počátek běhu lhůty splatnosti, nelze ho, pochopitelně, platně zakázat) a to i v určitých lhůtách (povinnost předložit do určité doby, nebo naopak zákaz tak do určité doby učinit). Porušení těchto příkazů pak má za následek ztrátu postihových nároků, jak pro nepřijetí, tak pro neplacení (ledaže by z doložky výstavce vyplýval úmysl vyloučit pouze odpovědnost za přijetí), a to je také jediná možnost jak může výstavce, byť nepřímo, svou odpovědnost za placení směnky vyloučit.

Z výše uvedeného vyplývá rozdíl mezi postihovými nároky pro nepřijetí a neplacení. Tento rozdíl spočívá především v okamžiku jejich vzniku, neboť jejich obsah se liší pouze v rozdílu výše směnečného peníze (zmenšeného v prvním případě o úroky odpovídající času do splatnosti). Podle § 43 odst. 2 má majitel směnky, kterou směnečník odmítl přijmout (a protest byl učiněn), regresní práva na zaplacení směnky vůči postihovým dlužníkům, a to již od okamžiku protestu, tedy zásadně před splatností.

⁵² KOTÁSEK, J.: Nad směnečným právem, Obchodní právo 12/2002, nebo také DĚDIČ, J. a kol.: tamtéž, str. 149

⁵³ Přesněji, vzhledem k § 24, znovu ještě v den po splatnosti, pokud o to směnečník požádá.

Další doložkou, která se může na směnce objevit, a která souvisí s akceptací, je tzv. návštějí, neboli avízo. Zákon se o ní nikde nezmiňuje, ale praktické užití mít jistě bude, neboť usnadňuje rozhodnutí směnečníka, zda směnku přijme. Její podstatou je mimosměnečné, neformální sdělení trasanta trasátovi, ve kterém mu oznamuje, že vydal směnku, v níž ho označil za směnečníka, z jakého důvodu (kvůli jaké své pohledávce vůči němu) tak učinil a vůči jaké pohledávce má trasát plnění ze směnky započíst. Na směnce pak na toto avízo upozorní slovy „zúčtujte podle návštějí“ a pro směnečníka, kterému později je taková směnka předložena k přijetí, je pak snazší, po jejím srovnání s předem zasláným avízem, rozhodnout, zda je příkaz trasanta oprávněný, a zda je vhodné takovou směnku přijmout. Vzhledem k tomu, že směnečníkem bude často banka, jejíž směnečná agenda je značně frekventovaná, bude takováto specifikace pohledávky (důvodu směnečného příkazu), pro přehlednost a rychlost jejího rozhodování jistě velice vhodná, až nutná⁵⁴.

Dalším významným a častým zápisem na směnce, kterým se též realizuje jedna z funkcí směnky, je **rubopis** (žiro, indosament). Směnka má ze zákona formu na řad, a pokud tedy výstavce nestanoví jinak (rektadoložkou), je rubopis, na ní učiněný, vždy jako takový účinný. U rektasměnek má pak indosament účinky obecného postoupení pohledávky – cesse. Jeho účelem je převod směnečných práv na další osobu, kterou může být kdokoli, kdo má aktivní směnečnou způsobilost a zároveň může směnku převzít (což vylučuje nascitura z postavení indosatáře, ač jinak aktivní způsobilost má, a směnku, například jako součást dědictví, jistě nabyt může), neboť až převzetím dochází k nabytí vlastnického práva a tím i k nabytí směnečných práv. K nabytí, nikoli postoupení. Na rozdíl od případů cesse, indosatář není právním nástupcem indosanta

⁵⁴ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 89,90

a nabývá práv ze směnky originárně, bez ohledu na obsah práv indosanta, který může být modifikován mimosměnečnými dohodami mezi ním a směnečným dlužníkem (někdy se v této souvislosti mluví také o abstrakčním účinku indosamentu, vyjadřujícím jeho rozdílnost od cesse, při které by dlužníkovi zůstala možnost námitek ze vztahů k cedentovi i vůči cessionáři)⁵⁵. To vyplývá z § 17, ač jeho znění je praktičtější.

Podle výslovného ustanovení může indosatářem (tím, na koho se směnka převádí) být i jakkoli jinak směnečně zavázaná osoba (tzv. zpětný rubopis), přičemž v takovém případě nedochází k zániku závazku splynutím, ale naopak je možné, aby takový subjekt směnku dále převáděl.

Jak již plyne z názvu tohoto institutu, rubopis je skripturním aktem, umístěným obvykle na rubové straně směnky (nebo na jejím přívěsku, který má povahu prodloužené rubové strany). Zákonné požadavky na něj jsou střídme, a proto za něj lze považovat i pouhý podpis oprávněného majitele na rubu směnky (nevyplněný indosament, blanko indosament). Pokud je v něm však uveden indosatář, může být umístěn i na lícové straně. Typicky má podobu příkazu přímému dlužníkovi, aby platil vyznačené osobě (např. „zaplaťte místo mne (nikoli) na řad pana...“), a to buď na její řad, nebo naopak, v podobě rektaindosamentu. Tím se ovšem směnka nestává rektapapírem (to může učinit pouze výstavce) a je možno jí dále indosamentem převádět. Podle § 15 odst. 2 tímto způsobem rektaindosant pouze vylučuje svou odpovědnost vůči dalším případným podindosatářům. Krom toho, může indosant vyloučit svou odpovědnost vůči všem dalším indosatářům (tedy i svého) pomocí tzv. doložky úzkosti (nebo také exonerační), která obvykle zní „sine obligo“ (nebo také

⁵⁵ viz např. KOTÁSEK, J.: Ke směnečným námitkám, Obchodní právo 11/2000

„bez záruky“, „bez postihu“ apod.), a to jak za přijetí, tak (na rozdíl od výstavce) i za zaplacení.

Osoba indosatáře ovšem, na rozdíl od jména remitenta, nemusí být vyznačena výslovně, neboť vzhledem k § 12 odst. 3 může indosament znít i obecně na majitele a pak je považován za blankoindosament. Většinový názor je ten, že ani v tomto případě nemění směnka svou formu a nestává se cenným papírem na majitele (au porteur)⁵⁶, ač se to tak může jevit. Podle § 14 odst. 2 c) je totiž možné, aby majitel směnku, která na něj byla převedena blankoindosamentem, převedl na další osobu i pouhou (blanko)tradicí, bez toho, aby se jména (i dalších) blankotradentů na směnce vůbec vyskytla. Tyto osoby pak, ač jsou oprávněnými majiteli směnky (§ 16 odst. 1, první věta), jsou zcela vyvázáni ze směnečné odpovědnosti vůči svým nástupcům, neboť zákon s nimi jako s nepřímými dlužníky nepočítá, a vzhledem k nedostatku jejich podpisu na směnce ani počítat nemůže. Stejně tak je ze směnečné odpovědnosti vyvázán blankoindosatář, který směnku dále převede tak, že blankoindosament doplní nikoli jménem svým (což ovšem může učinit také, v kterémžto případě se z blankoindosamentu stává obyčejný, vyplněný, indosament a indosatář z něj se při další indosaci směnky zařadí mezi nepřímé dlužníky), ale až svého indosatáře.

Několik požadavků ovšem zákon přece jen má, a to v § 12. Obdobně jako akceptační prohlášení, musí být indosament bezpodmínečný, ale také úplný. Situace je zde ovšem přehlednější, neboť zákon stanoví, že k jakýmkoli podmínkám se nepřihlíží (platí za nenapsané), protože indosament je vždy nepodmíněný ze zákona. To ovšem neznamená, že by nebylo možno je modifikovat vůbec. Zákon naopak sám některé zvláštní indosamenty umožňuje, a to buď výslovně (v §§ 18 a 19 zástavní indosament

⁵⁶ Názor, že dočasně směnka svou formu takto mění, se ovšem objevuje také – viz NEJEPÍNSKÝ, K.: Směnka v obchodě a podnikání, Profess, Praha 1992, str. 32 – citováno z PŘIBYL, Z.: Směnečné právo, Praha 1994, str. 41

a prokuraindosament), nebo prostřednictvím obecných doložek, k indosamentu připojitelných (úzkosti, bez protestu, rektaindosament). Naopak, pokud by indosament byl omezen pouze na určitou část směnečného peníze (a oprávnění ke zbytku by si ponechával indosant), byl by celý neplatný, bez jakéhokoli účinku (a to ani obecného postoupení – vzhledem k nutnosti legitimovat se dlužníkovi směnkou, není ani dílčí cesse možná⁵⁷).

Mám-li tedy povahu indosamentu shrnout, má tři základní účinky. Převodní (viz § 14) s tím, že na rozdíl od cesse, jsou práva všech nabyvatelů směnky originární, neodvozená od jejich předchůdce. Garanční účinek plyne z § 15 a vyjadřuje zásadu, od které je ovšem možné se různými způsoby odklonit, že indosant odpovídá majiteli směnky za přijetí i zaplacení, což podstatně zvyšuje zajištění i důvěryhodnost směnky. Jako třetí je tradičně uváděn účinek legitimační. § 16 odst. 1, požaduje totiž k prokázání vlastnictví směnky (a tím i práv z ní), její držbu, opřenou navíc ovšem o nepřetržitou řadu indosamentů, vedoucí od remitenta k držiteli, přičemž dokazování této nepřetržitosti je usnadněno dvěma domněnkami. Za první, že (i neoprávněně) přeškrtnuté indosamenty se považují za nenapsané, a za druhé, že blankoindosamentem nabyt směnku další, po něm podepsaný, indosant.

Je ovšem nutno ještě doplnit, že význam indosamentu přesahuje hranice směnečného práva, neboť zákonné úpravy různých cenných papírů, které mohou mít formu na řad, většinou při regulaci jejich převoditelnosti, odkazují právě na zákon směnečný a šekový a přiměřené použití jeho ustanovení o indosamentu.

Ač má indosament také garanční funkci a zvyšuje tak pro majitele směnky jistotu zaplacení, je možno nároky ze směnky zajistit i jinak. Krom všech obecných

⁵⁷ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 117 a 136

způsobů zajištění, které jsou samozřejmě možné i ve směnečných vztazích (ovšem pouze jako relativní mimosměnečný závazek), je speciálním způsobem zajišťujícím směnečný závazek, **směnečné rukojemství**, neboli aval. Na rozdíl od obecného ručení (ať už podle občanského, či obchodního zákoníku) je v tomto případě podstatně omezena jeho akcesorická i subsidiární povaha. Závazek rukojmího (avalisty) totiž může vzhledem k § 32 odst. 2 platně vzniknout i v případě, pokud zajištěný závazek platný není (ledaže by byl neplatný i z hlediska požadované formy – např. nezavazující podpis⁵⁸) a věřitel se může domáhat na rukojmím placení, ačkoli se ho nedomáhal na tom, za koho avalista toto rukojemství přijal (avalát). Avalista je totiž v § 47 považován za dlužníka zavázaného solidárně spolu s ostatními a záleží pouze na postavení toho, za koho rukojemství přijal, zda je avalista též dlužníkem přímým, nebo postihovým (to vyplývá ze znění § 32 odst. 1), a zda je tedy i pro výkon směnečných práv vůči němu nutno provést zachovací úkony (předložení a protest).

Rukojemské prohlášení, má podobu zápisu na směnce (resp. podle výslovného ustanovení i na jejím přívěsku i opisu), který, v plné podobě, obsahuje doložku přebírající záruku (typicky slovy „jako rukojmí za...“, „per aval“ apod.), dále označení osoby, za kterou se závazek přebírá (tou z logiky věci může být pouze již směnečně, byť i nepřímou, zavázaná osoba – nikoli např. směnečník) a nezbytně i podpis rukojmího. Podobně jako u jiných směnečných doložek, může být její podoba značně redukována, a to až na pouhý podpis kohokoli na líci (jinde by se jednalo o blankoindosament) směnky, s přirozenou výhradou výstavce (ten už podepsán je) a směnečníka (jeho podpis je akceptem). Nezbytné doplnění takto redukované formy obsahuje domněnka § 31 odst. 4, stanovící, že pokud není vyjádřeno za koho se záruka

⁵⁸ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 150

přebírá, platí, že se přebírá za výstavce (a to i směnky cizí, kde je pouze nepřímým dlužníkem).

Naopak, podobně jako u obecného ručení, a na rozdíl od indosamentu, je možné rozsah směnečného rukojemství omezit pouze do určité výše směnečného peníze⁵⁹. Omezení jiným způsobem, tedy jakýmkoli podmínkami, ovšem možné není, vzhledem k tomu, že všechny závazky na směnce (za které se lze zaručit) jsou nutně nepodmíněné a postavení avalisty, jak již bylo řečeno, je dáno postavením avaláta.

Na mnoha místech této práce jsem zmiňoval institut **protestu**, a ačkoli z větší části jde tato oblast směnečného práva již nad její rámeček, několik doplňujících slov o něm je nezbytných, už jen z toho důvodu, že protestace se odráží i přímo na podobě směnky, protože má smysl o ní v rámci směnečných doložek mluvit.

Ze znění § 80 vyplývá, že protest má povahu veřejné listiny, kterou sepisuje soud, notář, nebo místní orgán (obecní úřad). Z tohoto paragrafu rovněž plynou její náležitosti, které zde ovšem, vzhledem k výše řečenému, rozebírat nebudu. Z hlediska směnečných doložek je důležitý až § 86, podle kterého je nutno skutečnost, že protest byl vykonán, na směnce vyznačit. Jde o doložku do jisté míry zvláštní, neboť, na rozdíl od výše zmíněných, ji nečiní jakýkoli směnečný subjekt, ale právě výhradně protestní orgán, poté, co platně vydal protestní listinu. Dalším specifickým je, že takováto doložka nemá zvláštní směnečné důsledky, její opomenutí nezakládá směnečně právní odpovědnost kohokoli a stejně tak, podle výslovného ustanovení, nemá její nedostatek ani vliv na platnost protestu. Zda byl protest platně učiněn záleží výhradně na existenci a platnosti protestní listiny a tato doložka na směnce má tak pouze význam informační. Na druhou stranu to ovšem neznamená, že by to její

⁵⁹ viz např. KOTÁSEK, J.: Nad směnečným právem, Obchodní právo 1/2003

význam umenšovalo, neboť, vzhledem k tomu, že důsledky protestu dopadají na celou směnku a tím i na její případně další majitele (podle § 20 má indosace po protestu pro neplacení účinky pouhé cesse), je nutné tuto skutečnost v jejich zájmu na směnku uvést. Z toho důvodu může opomenutí protestního orgánu takovou doložkou protest na směnce vyznačit založit jeho odpovědnost k náhradě škody (tedy mimosměnečný závazek), například vůči dalšímu indosatáři, který z toho důvodu o protestu nevěděl⁶⁰.

Se směnečným protestem souvisí ještě jedna doložka, o které jsem zatím nemluvil. Z výše uvedeného vyplývá, že v případě, kdy směnka není buď přijata, nebo v době splatnosti přímým dlužníkem zaplacená, musí majitel, k tomu, aby mohl svou směnečnou pohledávku uspokojit na dalších, regresních, dlužnících, nechat tuto skutečnost kvalifikovaně zjistit protestem. To platí obecně, ovšem výjimka je možná. Zprostit majitele směnky takovéto protestační povinnosti může totiž, podle § 46, výstavce, indosant, nebo avalista. Učiní tak zvláštní doložkou, která typicky zní „**bez protestu**“, či „bez útrat“ (protestní orgán nečiní tento úkon zadarmo). Podle osoby, která je pod touto doložkou podepsána, se ovšem liší její rozsah i účinky. Nejširší je přirozeně doložka připojená již výstavcem, která při následné neprotestaci způsobuje zachování postihových nároků proti všem regresním dlužníkům. Doložka podepsaná indosantem, nebo rukojmím je takto účinná již jen vůči nim (a dalším osobám sdílejícím jejich postavení - § 32 odst. 1, §58 odst. 1) a majitel takové, neprotestované, směnky může se posléze domáhat jejího zaplacení již jen na nich (a přímém dlužníkovi – postihová práva vůči ostatním tak ovšem zanikají, protože tato doložka připojená osobou odlišnou od přímého dlužníka je pro ní relativně riziková⁶¹).

Další rozdíl spočívá v úhradě nákladů protestu. Majitel totiž, i přes tuto doložku, směnku protestovat může, ovšem v případě, že jí připojil již výstavce, činil

⁶⁰ KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 230

⁶¹ DĚDIČ, J. a kol.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000, str. 154

by tak zcela zbytečně, a proto mu zákon nepřiznává náhradu nákladů takového protestu. Naopak, pokud podle této doložky protest nevyžadují pouze někteří regresní dlužníci, protestace má i nadále vůči ostatním smysl, a stejně tak náhrada jejich nákladů protestantovi. Vzhledem k principu solidarity regresních dlužníků (§ 47 odst. 1) pak tato povinnost dopadá i na ty, kteří protestaci majiteli prominuli⁶².

Je patrné, že tímto se výčet směnečných doložek nevyčerpává. Uvedl jsem jen ty nejdůležitější, které se na směnkách vyskytují pravidelně, a které, do jisté míry, směnku charakterizují (obdobně jako její podstatné náležitosti), nebo jsou pro ní alespoň specifické. Cílem této práce ostatně bylo právě zachytit povahu cenného papíru, jakým je směnka a vyjádřit jeho typické zvláštnosti, bez toho, abych si činil nárok na většinové probrání směnečné problematiky.

⁶² opačný názor, tedy, že ani v tomto případě nemůže náhradu útrat protestu požadovat na těch regresních dlužnících, kteří doložku připojili, se překvapivě (ač § 46 odst. 3 zní vcelku jasně) objevuje též – viz KOVAŘÍK, Z.: tamtéž, str. 188

Závěr

Přestože byla směnka v druhé polovině dvacátého století u nás instrumentem poměrně zapomenutým, v centrálně řízené ekonomice dokonce poněkud zbytečným a používaným maximálně v zahraničním obchodním styku, dostala se v posledních deseti letech velice rychle znovu do obchodní praxe, což opět dokázalo její užitečnost. Vzhledem k její dlouhé historii a vlivu, který měla na vývoj ekonomických systémů v Evropě, tomu snad ani nemohlo být jinak. Pro tržní hospodářství je zjevně mnohdy vhodnějším instrumentem úvěrování, než obecné smluvní prostředky, ale i jiné druhy cenných papírů, neboť její rizikovost i náklady na její vydání jsou oproti nim zřetelně nižší. A přestože v posledních desetiletích vznikají nepřeborné nové druhy finančních instrumentů (a v posledních letech je začíná reflektovat i naše platné právo), zůstává postavení směnky nezměněné, a to navzdory jejímu formalismu a rigiditě - ale možná i právě kvůli nim. Instituty směnečného práva mají svůj obsah pevně daný (díky zásadě směnečné přisnosti), stabilní (díky neměnnosti zákonné úpravy) a ve velké části světa jednotný, pročez jsou v současném postmoderním, rychle proměnlivém a nepřehledném prostředí (což o našich právních podmínkách platí dvojnásob) v přirozené oblibě. Krom toho, k této oblibě zajisté přispívá i zvláštní procesní úprava vymáhání směnečných pohledávek v podobě směnečného rozkazního řízení, které je oproti obecnému spornému řízení relativně rychlejší. Toto rozšíření směnek v posledních letech je koneckonců patrné na první pohled, z médií, byť většinou v souvislostech nelichotivých (taková už je ovšem povaha médií, nikoli směnek), každopádně však obdobných, v jakých se ještě v 90. letech objevovaly tajemné kufříky, či hotovost v trezoru. I to lze považovat za symbolické.

Zmíněná stabilita právní úpravy směnek zajisté vyplývá z vysoké kvality zákonného textu, který má základ v bezmála osmdesát let starých mezinárodních

úmluvách. Přesto však ani tento zákon není dokonalý a neřeší všechny problémy a otázky, které se ve směnečné praxi mohou vyskytnout. Jak vyplývá i z této diplomové práce, mnoho otázek, které nejsou v tomto zákoně upraveny výslovně, lze s ohledem na jeho ostatní ustanovení logicky dořešit, ale zároveň některé problémy jsou, i přes snahu generací právních teoretiků, trvale sporné a na základě tohoto zákonného textu (i kontextu celého právního řádu) objektivně neřešitelné. Nemyslím ovšem, že to je v tomto případě nedostatek zákona. Naopak, jeho vysoká kvalita spíše ukazuje limity samého práva, které nikdy nemůže předem zachytit a regulovat všechny situace praxe, ale také právního jazyka (a snad i jazyka obecně), který mnohdy není schopen být dostatečně určitý a v regulaci předmětu své úpravy se tak vyhnout možnosti několikeré interpretace.

Použitá literatura:

Knižní publikace:

- Rouček, F.: Československý zákon směnečný, Praha 1928
- Hermann-Otavský, K.: Československé právo směnečné, Praha 1930
- Rouček, F.: Nové československé právo směnečné, Brno 1931
- Smytek, Štěpina: Nové směnečné právo, Praha 1941
- Švamberg, G.: Naše jednotné směnečné právo, Praha 1941
- Urfus, V.: Zdomácnění směnečného práva v českých zemích, ČSAV 1959
- Kopáč, L.: Směnky a směnečné právo (Směnečný zákon s komentářem a úvodem do směnečného práva), Prospektrum 1992
- Nejepínský, K.: Směnka v obchodě a podnikání, Profess, Praha 1992
- Kovařík, Z.: Směnka a šek v české republice. C. H. Beck, Praha 1994
- Příbyl, Z.: Směnečné právo, Praha 1994
- Svobodová, V.: Směnka, průvodce po slastech a strastech uživatele směnky, ECON 1994
- Chalupa, R.: Zákon směnečný a šekový, Komentář 1. díl, Směnky, Linde, Praha 1996
- Dědič, J.: Právo cenných papírů a kapitálového trhu, Prospektrum, Praha 2000
- Bakeš M. a kol.: Finanční právo. 3. aktualizované vydání, C.H.Beck, Praha 2003
- Chalupa, R.: Základy směnečného práva, Linde, Praha 2003

Časopisecká literatura:

- Kotásek, J.: Nad směnečným právem, Obchodní právo 2001-2003
- http://www.rozhlas.cz/izurnal/podkuzi/_zprava/193804